

ARGYRUNTUM I NJEGOV TERITORIJ U ANTICI

Martina DUBOLNIĆ
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru

UDK 903(497.5-Starigrad Paklenica) Argyruntum
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 31. XII. 2006.

Na temelju podataka iz literature i vlastitih zapažanja dobivenih rekognosciranjem terena tijekom 2006. godine, autorica u radu donosi spoznaje o nastanku predrimске liburnske teritorijalne općine (civitas) kojoj je gravitiralo 18 gradinskih naselja, a čije je središte (oppidum) prethodilo nastanku rimskog grada. Rimskim osvajanjima na prostoru centra današnjeg Starigrada Paklenice nastaje grad, u izvorima spominjan kao Argyruntum. Epigrafičkom građom dokazano je da rimski Argyruntum postaje municipij, čiji je teritorij (kao i teritorij predrimске civitas) osim priobalja obuhvaćao i prostor dijela južnog Velebita, ukupne površine otprilike oko 220–250 km². U radu se donose neki zaključci vezani uz nastanak i urbanistički izgled antičkoga grada, ponajviše njegova centra, gdje se na temelju podataka iz literature i ostataka na terenu pretpostavlja postojanje rimskog foruma i hrama. Donose se također i podatci o municipalnoj konstituciji, stanovništvu, gospodarstvu i veličini gradskog teritorija. Na temelju nalaza iz gradske nekropole pretpostavlja se da je grad nestao početkom 4. stoljeća. U kasnoj antici u okolici Argirunta nastaju dvije utvrde na položajima Sv. Trojice i Gradine, poviše Modriča, koje su također dokumentirane u radu. Ti kastrumi postaju čimbenikom sigurnosti koji privlači okolno stanovništvo i, kao takvi, središta čitavoga područja nekadašnjeg rimskog grada.

Ključne riječi: *Argyruntum, Starigrad Paklenica, antika.*

Rimski grad, koji antički pisci spominju kao *Argyruntum*, nalazio se na prostoru centra današnjeg Starigrada Paklenice, na položaju zvanom Punta, uz obalu Velebitskog kanala. Postojanje rimskog grada na tom položaju potvrdili su pronađeni natpisi sa spomenom cara Tiberija i arheološka iskopavanja provedena 1908. godine, kada su otkriveni gradska nekropola i dio plašta gradskih bedema. O postojanju ostataka starijeg naselja svjedoči i današnji toponim Starigrad, odnosno Stari Grad.

Smještaj na manjem poluotoku uz plodnu ravnicu (nastalu nanosima rječice Velike Paklenice), okruženu vrhuncima planine Velebita od koje su počinjale trgovačke komunikacije prema zaleđu i Lici, pogodovao je nastanku trgovačkog središta, a dolaskom Rimljana i grada. Gradskom prostoru vjerojatno je (kao i u predrimskom dobu) gravitiralo cijelo okolno područje od današnje Mandaline na sjeverozapadu do otprilike

Rovanjske na jugoistoku, sve do najviših vrhunaca hrpta Velebita na sjeveru, u opsegu od oko 220–250 km².

U prijašnjem radu iznijeli smo rezultate rekognosciranja i istraživanja vezanih uz kontinuitet razvoja opisanog prostora kroz prapovijesno razdoblje.¹ Tu, međutim, istraživanja nisu prestala, pa će se ovim radom pokušati donijeti nove spoznaje o broju pripadajućih lokaliteta predrimske *civitas*, veličini teritorija, stanovništvu, pravnom ustroju, izgledu i komunikacijama grada u rimsko doba. Pozornost će se također posvetiti i razdoblju nakon nestanka rimskoga grada, kada u nemirnom vremenu kasne antike prostor dobiva posve drugačiji značaj.

Iako su se arheološke problematike ovoga područja dosad dotakli pojedini istraživači, opisivani prostor nikad nije bio obrađen na cjelovit način. Možda su razlog tome šturi izvori i malobrojni ostatci, kao i divljina i teža pristupačnost planinskog krša u zaleđu grada, koji su često odbijali pojedine istraživače.

Iako prostor u arheološkom smislu na prvi pogled djeluje sterilan, dublje poznavanje problematike ovoga područja govori upravo suprotno.

Dosad je na prostoru primorske strane južnog Velebita, na potezu od Mandaline do Rovanjске, ubiciran veći broj speleoloških nalazišta od kojih su u nekima dokumentirani nalazi iz najranijih razdoblja, tj. od mezolitika (Vaganačka pećina) do najnovijeg doba. Pojedini speleološki lokaliteti dokumentirani su i obrađeni u dosadašnjoj literaturi: Šarića pećina donja, Modrič spilja, abri Jelina pećina, jama-spilja Vodarica, spilja Pazjanica, abri Turska peć, spilja Jatara, spilja u Lužnama (Dokozina), abri Samograd, Vaganačka spilja, Vodena spilja, abri Obljak, Reljina spilja i Mrtolačka spilja.² Jedan od takvih lokaliteta je i spilja Sopnjača u kojoj su novim rekognosciranjima uočeni arheološki ostatci.

Nabrojani spiljski lokaliteti imali su sekundaran karakter u naseljavanju stanovništva kroz brončano i željezno doba i većinom su služili kao usputne stanice-zakloništa od nevremena i neprijatelja. Međutim, pronađeni arheološki ostatci unutar (i u

---

¹ Martina DUBOLNIĆ, Prapovijesna nalazišta na području Starigrada Paklenice, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48, Zadar, 2006., str. 1–55; ISTA, Rezultati rekognosciranja južnog Velebita (okolica Starigrada Paklenice), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 2, Zagreb, 2006., str. 51–64.

² Mirko MALEZ, Kvarturna fauna vertebrata iz Modriča pećine kod Rovanjске (Hrvatska), *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 371, Zagreb, 1987., str. 141–154; ISTI, Paleontološki i prehistorijski nalazi u pećinama Velebita, *Velebit* (Ž. Poljak i suradnici), 1965., str. 97–100; Radomir JURIC, Modrič pećina, *Arheološki pregled*, 6, Ljubljana, 1985., str. 278; Stašo FORENBAHER – Pavao VRANJICAN, Vaganačka pećina, *Opuscula archaeologica*, 10, Zagreb, 1985., str. 1–21; ISTI, Pećina u Pazjanicama – Paklenica, *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982., str. 5–13; S. FORENBAHER, Rekognosciranje speleoloških objekata, *Arheološki pregled*, Zagreb, 1989., str. 237–239; ISTI, Arheološko rekognosciranje pećina u 1990. godini, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 2, 23, 1991., str. 35–38; Miroslav GLAVIČIĆ, Pregled prapovijesnih nalazišta na primorskom obronku Velebita, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad–Paklenica, 1995., str. 215–216; M. DUBOLNIĆ, Prapovijesna nalazišta na području Starigrada Paklenice, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48, Zadar, 2006., str. 3–9; ISTA, Rezultati rekognosciranja južnog Velebita (okolica Starigrada Paklenice), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 2, Zagreb, 38, 2006., str. 51–55.

okolici) takvih objekata vrlo su dobar pokazatelj kontinuiteta naseljavanja i najstarijih komunikacija ovoga područja (T. I/1).³

Na spomenutom je teritoriju ubicirano i 18 gradinskih naselja koja pripadaju brončanom ili željeznom dobu. Dokumentirano je i opisano 15 lokaliteta: Gradina i Velika gradina poviše Modriča, Gradina Kneževići na Malom Libinju, Zekića gradina, Mitrova gradina, Gradina poviše Jusupa, Paklarić, Gradina Marasovići, Starigrad-centar, Gradina Kojići-Milovci, Gradina i Gradinica na Malom Rujnu, Gradina na Velikom Rujnu, Gradina Sv. Trojica i Gradina Lisarica (karta 1).⁴

1. REZULTATI NOVIH ISTRAŽIVANJA (REKOGNOSCIRANJE TERENA)

Novim rekognosciranjima uočena su neka dosad nepoznata nalazišta: Trošeljeva gradina poviše Svete Marije Magdalene (Mandalina), Silna gromila poviše Tribnja Krušćice, sedam kamenih humaka, spilja Sopnjača te jedan u literaturi spomenut, ali dosad nedovoljno poznat lokalitet Visoka Gradina na Velikom Vitreniku. Uz njih treba spomenuti i lokalitet Gradina poviše Kneževića na Malom Libinju, koji je u literaturi od prije poznat. Međutim, nedavna devastacija nalazišta navela nas je na dokumentaciju zatečenoga stanja, pa ćemo se u svjetlu novih nalaza osvrnuti i na ovaj vrijedan lokalitet.⁵

Iako je tema ovoga rada razvoj starigradskog područja kroz antičko doba, bilo bi posve neprirodno ne spomenuti rezultate novih istraživanja koja će zasigurno upotpuniti

---

³ Novim rekognosciranjima okolice lokaliteta Obljak (nalazište arheoloških ostataka iz brončanog doba) provedenima u travnju 2006. godine, poviše obližnje obzidane lokve u kamenom živcu pronašli smo ulomke posude koja po izradi, obliku i tipologiji ukrasa pripada krugu cetinske kulture brončanog doba. Posuda je zagasionarančaste do crne boje (u presjeku crne boje), kvalitetne izrade (s manjim primjesama kalcita) i glačane vanjske površine. Ukrašena je motivom zakrivljenih i ravnih linija i točaka izvedenih urezivanjem i ubadanjem. Posudu je datirao prof. dr. Šime Batović, na čemu mu ovom prilikom zahvaljujemo.

⁴ Šime BATOVIĆ, *Caractéristiques des agglomérations fortifiées dans la région des Liburniens, Centar za balkanološka ispitivanja*, Godišnjak XV, knj. 13, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1977., str. 855–857; Ante GLAVIČIĆ, *Nalazi iz Senja i okolice (VI.)*, *Senjski zbornik*, str. 10–11, Senj, 1984., str. 7–28; M. GLAVIČIĆ, *Pregled prapovijesnih nalazišta na primorskom obronku Velebita*, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad–Paklenica, 1995., str. 217–222; Aleksandra FABER, *Život na velebitskoj visoravni u pretpovijesno doba*, *Senjski zbornik*, 27, Senj, 2000., str. 15–44; R. JURIĆ, *Starigrad – Paklenica, Paklarić, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 1, Zagreb, 2002., str. 90–94; M. DUBOLNIĆ, *Prapovijesna nalazišta na području Starigrada Paklenice*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48, Zadar, 2006., str. 9–35; ISTA, *Rezultati rekognosciranja južnog Velebita (okolica Starigrada Paklenice)*, *Obavijesti HAD-a*, 2, 38, 2006., str. 55–64.

⁵ Nova rekognosciranja autorica je provela u razdoblju od siječnja do prosinca 2006. godine. Tom prilikom ubicirane su dvije dosad nepoznate gradine, sedam kamenih humaka i jedan speleološki objekt s arheološkim ostatcima. Također je provedeno detaljno rekognosciranje Gradine na Kneževićima (djelomično devastirane izgradnjom makadamske ceste) i Visoke Gradine na Velikom Vitreniku. U rekognosciranjima su sudjelovali: Tomislav Glavan, dipl. iur., Nikolina Surać, prof., Hrvoje Manenica, dipl. arh., Ivica Čurković, Vedrana Glavaš, Duje Bušljeta te članovi Speleološkog odsjeka “Liburnija” Planinarskog društva “Paklenica” u Zadru: Livio Kotlar, Predrag Kurtin, Leonarda Sorić, Tvrtko Dražina, ing. biol., Andrea Važić, ing. biol., na čemu im srdačno zahvaljujemo.

sliku rasporeda i brojnosti gradinskih naselja (nadzor, obrana i međusobna komunikacija) u okolici predrimskog Argirunta. S obzirom da su novootkrivena nalazišta (kao i jedno nedavno devastirano) vrlo bitna za upotpunjavanje teme ovog rada, odnosno za bolje poznavanje procesa poleogeneze antičkoga grada i rasprostranjenosti njegova teritorija, donijet će se njihovi opisi i zaključci vezani uz stanovništvo i smještaj lokaliteta.

Pregledom područja oko zaseoka Sveta Marija Magdalena (Mandalina) uočili smo znakovit toponim *Trošeljeva gradina*, koji označava čitavu kosinu što se strmo spušta od zaseoka Podlokva prema moru (karta 1–1). Na samom vrhu strme kosine (na dominantnom položaju cijelog područja) smjestilo se prapovijesno naselje Gradina, koje dosad nije registrirano u arheološkoj literaturi. Do lokaliteta se dolazi ugaženim putem poviše kuća zaseoka Nova Mandalina (Novo Selo)⁶ smještena uz Jadransku magistralu.⁷ Nakon pola sata hoda prema sjeveru dolazi se na vrh kosine, gdje se na oko 250 metara nadmorske visine nalazi glavica zvana Gradina.

Cijelo područje je sa zapadne-sjeverozapadne i istočne-sjeveroistočne strane odvojeno dvjema dubokim jarugama (povremenim bujicama) koje se u neprohodnim klancima spuštaju od planinskih vrhunaca do mora i s obje strane štite prilaz do Gradine. Pristup Gradini tako je moguć jedino s južne strane (odakle smo i mi došli) te sa sjevera iz smjera zaseoka Podlokva.

Od ostataka nekadašnjeg naselja vrlo dobro se uočava suhozidni bedem (građen od većeg, djelomično obrađenog kamenja) na potezu od sjevera do jugoistoka glavice (sl. 1). Na jugoistočnoj i istočnoj strani naselja bedem je sačuvan u visini od oko 1–1,5 metar i širini od 4 metra, dok je na sjevernoj-sjeveroistočnoj strani (gdje su udari bure najjači), sačuvan u širini od 6 metara i visini od oko 2 metra. Prema sjeverozapadu bedem se prekida na strmoj litici koju tvori duboki kanjon Tamničke jaruge.

Južni dio platoa naselja završava malim uzvišenjem iz kojeg strši kameni živac na kojemu se bedem nije sačuvao. Na nižim obroncima uočava se gomila otkotrljanog kamenja, vjerojatno od nekadašnjeg bedema na tom dijelu.

Plato naselja je elipsastog oblika, a zauzima prostor od oko 50 metara u pravcu sjever – jug i oko 60 metara u pravcu istok – zapad. Unutar prostora ograđenog bedemom uočavaju se ostatci suhozida nekoliko prostorija poredanih u nizu jedna do druge, što su vjerojatno ostatci nekadašnjih nastambi. Na sjevernoj strani platoa nalaze se

---

⁶ Primorsko mjesto Mandalina udaljeno je 15 kilometara od Starigrada Paklenice, a dijeli se na stari i novi dio. Stari dio zaseoka nalazi se uz Uvalu Mandalina poviše jadranske magistrale, a nastao je oko kasnosrednjovjekovne crkvice sv. Marije Magdalene po kojoj je po svoj prilici i dobio ime. Nova Mandalina razvila se nešto zapadnije od crkvice na obroncima Trošeljeve gradine. Današnja granica zadarske i ličko-senjske županije ide sredinom mjesta, pa čitavo područje od crkve sv. Marije Magdalene prema istoku pripada zadarskoj, a prema zapadu ličko-senjskoj županiji.

⁷ Prema kazivanju Ankice Trošelj i Ante Trošelja (iz Novog Sela) čitava padina je dobila naziv Trošeljeva gradina po Trošeljima, nekadašnjim stanovnicima zaseoka Podlokva, koji na tom predjelu imaju svoje starine (kuće i ograđene vrtove). Zaseok je danas napušten, a stanovništvo se spustilo uz more i podiglo kuće uz magistralnu cestu, na predjelu koje se danas zove Novo Selo. U posljednje vrijeme, prolaskom makadamske ceste od Ljubotića prema Bristovcu, napuštene starine u Podlokvu počinju se obnavljati.

dvije prostorije od kojih je jedna dimenzija 6,5 x 5 metara s očuvanim zidovima u visini od 0,5 metara. Nekoliko metara niže uočavaju se nanizani ostatci još triju prostorija u dosta ruševnom stanju, otprilike sličnih dimenzija. Na nekoliko metara nižoj razini (malo poviše kamenog živca gdje naselje završava), uočili smo ruševine još dviju prostorija, također smještenih jedna pokraj druge.

Na istočnoj strani naselja bedem se odvaja s unutrašnje strane i polukružno pruža prema istočnom i jugoistočnom dijelu koji odvaja u posebnu cjelinu naspram ostatka naselja.⁸ Na sredini polukružne formacije zid nije sačuvan pa je tu vjerojatno bio ulaz u neku značajniju građevinu koja je bila odijeljena od ostatka naselja.

Na platou naselja zemlja je tamnosmeđe do crne boje, a na površini se uočavaju ostatci materijalne kulture: ulomci keramike (mnoštvo atipičnih i nekoliko tipičnih ulomaka posuda kao npr. ručke kružnog i polukružnog presjeka, razvrtačeni i ravni obodi, zaravnjena dna), životinjske kosti, školjke i tragovi gareži koje okvirno možemo datirati u željezno doba. Najveća koncentracija nalaza uočava se na dijelovima južne litice koju je isprala kiša i na površinu iznijela arheološki materijal. Ulomci prapovijesne keramike uočavaju se također na prostoru bedema i zidova kuća, kamo su isto tako dospjele djelovanjem atmosferalija.

Dakle, prapovijesno naselje Trošeljeva gradina nastalo je uz more na dominantnoj točki koja omogućuje vizualni pregled dijela Velebitskog kanala, prolaza prema otoku Pagu (naselje se nalazi točno nasuprot današnjeg Paškog mosta, tj. morskog prolaza između otoka Paga i kopna zadarskog zaleđa), naselja oko Ljupča, Ravnih Kotara sve do zadarskih otoka. Strateški položaj na visini (bočno zaštićen nepristupačnim klancima jaruga), uz početak pastirskih i trgovačkih komunikacija prema poljima Stapa, Velikog i Malog Rujna te dalje prema Lici, bili su jedan od glavnih razloga za naseljavanje ovog lokaliteta. Stanovništvo se bavilo pretežno stočarstvom za koje su vjerojatno koristili pašnjake velebitskog nadgorja na predjelu oko Jelovca, Oglavinovca, Javornika i Struga. U razdoblju od mjeseca listopada do travnja bujice Tamničke jaruge i jaruge poviše Stare Mandaline omogućavale su stanovnicima Gradine opskrbu vodom.⁹ Vjerojatno se u ljetnim mjesecima, u razdobljima suše, voda dobivala i kaptazom iz bunara (danas ih nalazimo u zaseoku Podlokva), a za napajanje stoke koristile su se i prirodne lokve (na obližnjem brdu Obljak). Sekundarna djelatnost bila je i ratarstvo, za što se vjerojatno iskorištavala obradiva zemlja u dolcima zaseoka Podlokva, Ljubotić, Bristovac, Sjauševac, Stap te na poljima Zavrata, Velikog i Malog Rujna. Blizina pogodnih uvala

---

⁸ Opisani zid koji odvaja dio naselja sačuvan je u fragmentima. Građen je od djelomično obrađenog većeg kamena, gotovo isto kao i bedem naselja.

⁹ Prema pričanju Bosiljke Vukić iz Mandaline u jesen, zimu i proljeće, nakon obilatih kiša, Tamničkom jarugom i jarugom iznad Mandaline poteku strahovite bujice vode koja se nakupi s okolnih brda. U nekoliko navrata jaruga poviše Mandaline zamalo je poplavila cijeli zaseok, pa je u tom klancu intervencijom službe Hrvatskih voda podignuto više nasipa i brana kako bi se ukrotila podivljala voda. Svjedočanstvo o jačini tih povremenih planinskih bujica je crkvice sv. Marije Magdalene, čiji je sjeverni dio zatrpan nanosima bujice do visine krova, stoga je začuđujuća njezina današnja solidna očuvanost.

(Mandalina, Lisarica i Tamnička uvala) za sidrenje brodova omogućavala je razmjenu i pomorskim putem.

Oko 200 metara južnije od gradine uočili smo kameni humak manjih dimenzija (promjera 5 metara, visine 1 metar). Iako je humak na čistini, a uokolo nema vrtova i ograda, ipak ne možemo sa sigurnošću znati je li imao grobnu namjenu ili je nastao nabacivanjem kamenja pri nekadašnjem čišćenju zemljišta. To nam mogu potvrditi jedino buduća arheološka istraživanja.¹⁰

Ovaj novoootkriveni lokalitet udaljen je od Starigrada 15 kilometara i vrlo vjerojatno je bio posljednji, tj. granični lokalitet Argirunta ili možda Vegija u željezno i rimsko doba. I danas istočnom stranom kosine Trošeljeva gradina prolazi granica ličko-senjske i zadarske županije, pa je moguće da današnja teritorijalna podjela ima uporište u nekadašnjem razgraničenju.

Rekognosciranjem područja između zaseoka Tribanj Krušćica i Ljubotić¹¹ uočili smo jedan dosad nepoznat gradinski lokalitet u narodu zvan *Silna gromila*. Cestom koja vodi iz Tribnja Krušćice prema zaseoku Redine s jugoistočne strane (podno Redina) počinje ugaženi put prema Silnom selu gdje su starine obitelji Trošelj. Nekoliko minuta hoda južno od Silnog sela nalazi se mala zaravnjena glavica koja na 150 metara nadmorske visine dominira čitavim prostorom između Tribnja Krušćice i Tribnja Šibuljine (karta 1–3).

Obilaskom lokaliteta uočeni su ostatci suhozidnog bedema, debljine 4,5 metra koji okružuju elipsasti plato glavice, promjera oko 76 metara (u pravcu sjever–jug). Bedem je mjestimično sačuvan u visini jednog metra, a kamenje otkotrljano s njega daje glavici izgled prstenastog obzida (sl. 2). Na pojedinim mjestima bedem je oštećen izgradnjom malih zakloništa koja su vjerojatno služila kao izvidnice za vrijeme Domovinskog rata. Najpristupačnije strane lokaliteta (sjeveroistočni, sjeverni i sjeverozapadni dio platoa) okružene su bedemom, prekinutim na zapadnoj strani pružanjem visokog kamenog živca i tek djelomično nastavljenim prema jugozapadu. Ostale strane glavice strmije su i zaštićenije te se na njima ne uočavaju ostatci takvih suhozidnih gradnji. Na prostoru platoa, bedema i obronka glavice uočeno je dosta ulomaka grube željeznodobne keramike koje su izgleda mještani godinama odnosili s lokaliteta.¹² Na južnom obronku

---

¹⁰ Rekognosciranje ovog područja proveli smo u listopadu 2006. godine. Udari jake bure u popodnevnima satima onemogućili su nas u daljnjem pregledu okolice ovog lokaliteta. Možda se budućim istraživanjima otkrije još sličnih kamenih humaka koji bi mogli označavati mjesto ukopa stanovnika Trošeljeve gradine.

¹¹ Ovo područje je u arheološkoj literaturi poznato kao nalazište nekoliko kamenih humaka–tumula. Stručne ekspedicije Gradskog muzeja Senj rekognoscirale su ga u razdoblju od 1978. do 1981. godine i tada su ubicirana i opisana 3 tumula u okolici Ljubotića (tumul uz mirila Redine,umul zapadno od crkve sv. Ante iumul na Sinokosu poviše Ljubotića). Nedavnim rekognosciranjem okolice lokaliteta Silna gromila uočili smo još dva dosad nepoznata kamena humka (pokraj ceste koja vodi prema zaseoku Redine i dalje za Ljubotić), o kojima će također biti riječi u ovom radu; A. GLAVIČIĆ, Nalazi kamenih gromila na Velebitu (I dio), *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982., str. 36–39; ISTI, Prilog istraživanju starohrvatske sakralne arhitekture na primorskim padinama Velebita i Velike Kapele (I dio), *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982., str. 98–100.

¹² Prema kazivanju gosp. Mate Trošelja (iz Tribnja Krušćice), koji povremeno obilazi i obnavlja svoje starine u rodnom Silnom Selu, njegovi pretci su kamene ruševine južno od sela nazivali “Silna gromila” i na njima

zemlja je tamnosmeđe do crne boje i na njoj se također uočavaju ulomci keramike, životinjskih kostiju i poneka školjka.

Na sjeveroistočnom djelu platoa (uz unutrašnju stranu bedema) vidljivi su ostatci temelja prostorije dužine 3,5 i širine 2,6 m, rađeni u suhozidu od djelomično obrađena kamenja. Ostatci prostorije sličnih dimenzija uočavaju se i s jugozapadne strane platoa gradine.

Na zapadnom i južnom obronku lokaliteta uočavaju se vrlo loše očuvani ostatci dvaju suhozida, koji se samo mjestimično prate, i to na dvjema etažama, jedan poviše drugog. Među kamenjem donjeg suhozida uočava se i veći broj ulomaka prapovijesne keramike. Suhozidi su imali funkciju zaštite prilaza naseobinskom dijelu prapovijesnog naselja što se razvilo na zapadnom i jugozapadnom obronku gradine Silna gromila na dvjema razinama. Južni obronci naselja danas su preslojeni gradnjom novijih suhozidnih ograda pa se na njima ne uočavaju ostatci starijih gradnji. Dakle, lokalitet se sastojao od tri dijela: utvrđenog platoa na vrhu brežuljka, koji je mogao imati funkciju akropole naselja i naseobinskog dijela, razvijena na zapadnim i južnim obroncima na dvjema etažama.

Do lokaliteta vodi još jedan dobro ugažen put iz primorskog zaseoka Koprovine, koji se nastavlja na staze za zaseoke Asanovac, Prodane, Ljubotić itd. Vjerojatno su u prapovijesnom razdoblju funkcionirale staze koje su povezivale stanovnike Gradine s plodnom zemljom na obližnjim poljima (Stap, Zavrata, Veliko i Malo Rujno), pašnjacima (Jelovac, Oglavinovac, Javornik, Struge) i ostalim gradinskim naseljima u zaleđu (Gradina i Gradinica na Malom Rujnu, Gradina na Velikom Rujnu, Trošeljjeva gradina). Ribarstvo i pomorsku trgovinu omogućavale su uvale u okolici Tribnja Krušćice (Uvala Lumbardić i uvale Krušćica mala i Krušćica duboka), koje su i danas pogodne za sidrenje brodica. Stanovnici naselja vodu su vjerojatno dobivali kaptažom iz bunara, a u jesenskim, zimskim i proljetnim mjesecima mogli su koristiti vodu iz obližnje jaruge što se sa sjeverozapadne strane naselja spušta do Uvale Lumbardić.

Gradinsko naselje Silna gromila nalazi se na otprilike jednakoj udaljenosti od Trošeljjeve gradine i Gradine Lisarica na zapadu te Gradine Sv. Trojica na istoku. Na taj je način upotpunjen sustav dojava, obrane i nadzora trgovačkih komunikacija između gradinskih naselja nad priobalnim i planinskim dijelom prostora Velebitskog kanala.

Sjeverozapadno od Silne gromile, uz asfaltiranu cestu podno zaseoka Redine, uočili smo dva dosad nepoznata kamena humka. Međusobno su udaljena nekoliko metara i oba djelomično devastirana. Prvi tumul (promjera 9 metara, sačuvan u visini od oko 1 metra), devastiran je nestručnim kopanjem po sredini. Unutar iskopane rupe uočavaju se ostatci okomitih kamenih ploča, koje, budući da su to bočne stranice groba potvrđuju funerarni karakter ovih humaka.

---

nalazili veliku količinu ulomaka keramičkih posuda. On nas je također uputio na mjesto pronalaska dvaju grobnih humaka za koje mještani vjeruju da su “turski grobovi”.

Drugi tumul nalazi se nekoliko metara istočno od prvog, promjera je 8 metara i visine 1,5 metar. Vrh humka također je raskopan, pa je vjerojatno i ovaj tumul opljačkan te naknadno zatrpan. Ovi novoootkriveni tumuli, zajedno s onim dosad poznatima na ovom području (sveukupno 5), vjerojatno označavaju mjesto gdje su se pokapali stanovnici okolnih gradinskih naselja (Silna gromila, Trošeljeva gradina i Gradina Lisarica).

Poviše starigradske Punte, sa zapadne strane ulaza u kanjon Velike Paklenice, na 433 metra nadmorske visine izdiže se brdo Veliki Vitrenik. Na najvišoj koti brda nalaze se ostatci jednog manjeg gradinskog lokaliteta poznatog pod nazivom *Visoka gradina*.¹³ Do lokaliteta vodi ugažen (markiran) put kojim se nakon jednog sata hoda iz starigradske Punte dolazi na vrh Velikog Vitrenika (karta 1–11). Uz visoki kameni živac, koji strši na samom vrhu, nalazi se manji plato dužine 32 metra i širine oko 7 metara, kojeg od sjeveroistoka do jugozapada okružuje suhozidni bedem (sl. 3). Na istoku je vrlo loše sačuvan, prati se u tragovima, dok se na južnoj strani ne može pratiti. Jedino po gomili otkotrljanog kamenja na obronku možemo zaključiti da je nekoć postojao. Bedem je građen od većih i manjih neobrađenih kamenih blokova, naslaganih u širini od 2 metra, čija je vanjska strana ukopana u živac i sačuvana mjestimično u visini od 2,3 metra.

Površina platoa je zaravnjena kamena litica, isprana atmosferalijama, pa na njoj, osim suhozida bedema, nismo uočili drugih ostataka. Ulomke prapovijesne keramike uočili smo na južnom obronku, odmah podno litice, kamo je dospjela s vrha djelovanjem vjetra i vode. Očigledno je lokalitet služio kao motrilište i predstraža naselju Gradina Marasovići na južnom obronku Velikog Vitrenika. S ovog dominantnog vrha bila je moguća vizualna komunikacija s većinom primorskih podvelebitskih gradinskih lokaliteta prema zapadu (Trošeljeva Gradina poviše Mandaline) i jugoistoku (Gradina poviše Modriča), kao i s Ravnim Kotarima, sve do vrhova zadarskog otočja. Dakle, dobar strateški položaj nepristupačne kamene litice na visokoj nadmorskoj visini iskorišten je za podizanje stražarnice s koje se lako moglo nadzirati većinu gradinskih naselja na prostoru Argirunta. Gradine Paklarić i Marasovići nadzirale su ulaz u kanjon Velike Paklenice, ali zbog niže nadmorske visine (oko 100 m) nisu vizualno komunicirale s ostalim naseljima na istoku odnosno zapadu. Stražarnicom na Visokoj gradini bio je riješen problem nadzora i komunikacije među tim naseljima, a isto tako i nadzor nad sjevernim prilazom Gradini poviše Marasovića (južni obronci Velikog Vitrenika).

Na početku uspona prema Velikom Vitreniku, na položaju Matkovača, pri vrhu borove šume poviše Punte, uočili smo tri kamena humka međusobno udaljena dvadesetak metara. Prvi humak nalazi se na blagoj padini s istočne strane puta, građen je od većeg,

---

¹³ Lokalitet je spomenut u literaturi pod nazivom Visoka gradina (ubiciran je na slijepoj karti), međutim, točan položaj i opis lokaliteta bilo je moguće ustanoviti tek rekognosciranjem područja između Malog i Velikog Vitrenika; Š. BATOVIĆ, *Caractéristiques des agglomérations fortifiées dans la région des Liburniens*, *Centar za balkanološka ispitivanja*, Godišnjak XV, knj. 13, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1977., str. 855–857; M. GLAVIČIĆ, *Pregled prapovijesnih nalazišta na primorskom obronku Velebita*, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad–Paklenica, 1995., str. 220–221.

nabacanog kamenja u visini 1,5 metar i promjera 7,5 metara. Drugi humak nalazi se zapadno, uz sam put, koji ga je manjim dijelom presjekao. Promjera je 10,5 metara i sačuvan u visini od 1,6 metara također građen od nabacanog većeg kamenja. Treći humak (promjera 8 metara) dvadesetak je metara poviše prvog, također s istočne strane puta. Sastoji se od gomile nabacanog, većeg i manjeg kamenja koje je pri vrhu razbacano, što ukazuje na to da je humak vjerojatno devastiran nestručnim kopanjem. Ostatke grobne arhitekture nismo uočili. Četvrti kameni humak nalazi se na povišenom položaju male glavice poviše Matkovače na nadmorskoj visini od 155 m (sa zapadne strane puta za Veliki Vitrenik). Smješten je na zaravnjenom dijelu glavice odakle se vrlo dobro vidi Starigrad i okolica. Humak je promjera 8 m i visine 0,5 m, građen od većeg i srednje velikog nabacanog kamenja, koje je rasuto erozijom terena, a po sredini humka uočava se iskop nastao nestručnim iskopavanjem odnosno pljačkom.

Četiri opisana humka nalaze se na nadmorskoj visini od 60 do 155 metara iznad položaja nekadašnjeg Argirunta, a u njima su vjerojatno pokapani stanovnici Gradine poviše zaseoka Marasovići ili nekog drugog gradinskog naselja u okolici Starigrada (moguće naselje na poluotočnom položaju u današnjoj starigradskoj Puntii).

Lokalitet *Gradina* nalazi se na nadmorskoj visini od 833 m poviše zaseoka Kneževići, na jugozapadnom dijelu planinskog krškog polja Malo Libinje, do kojeg od Primorja vodi nekoliko ugaženih putova, a od nedavno i makadamska cesta. Malo Libinje je prostrano travnato polje koje je, kao i polja Veliko i Malo Rujno te Veliko Libinje, oduvijek bilo plodna oaza usred nepristupačnih planinskih vrhunaca.

Liburnsko naselje smjestilo se na dominantnom položaju brijega s jugozapadne strane Malog Libinja, koje se i danas zove Gradina (karta 1–16).¹⁴ Podno uzvišenja nalazi se zaseok Kneževići, što ga sezonski naseljavaju stanovnici primorskih mjesta Jasenice, Rovanjaska i Modrič. Polje je nekad bilo prilično gusto naseljeno (na što ukazuju brojni suhozidi i ostatci kuća), ali izumiranjem stočarskog načina privrede, uslijed modernizacije, tek su rijetke obitelji nastavile tradicionalan način života.

Došavši na Malo Libinje, u zaseoku smo zatekli dvije obitelji Knežević koje sezonski dolaze na svoje starine. Da bi očuvali način života koji progresivno nestaje, stanovnici zaseoka na Velikom i Malom Libinju zajednički su financirali izgradnju makadamske ceste koja bi im uvelike olakšala pristup i nastavak života na tom teško pristupačnom području. Cesta je građena od srpnja do rujna 2005. godine, a nastavlja se na već postojeći makadamski put koji kreće od Kraljičinih vrata, prema Bukvi, preko Jelovca, do polja Veliko Libinje. Novosagrađeni put ide od Velikog Libinja, preko Malog Libinja i završava poviše zaseoka Kneževići. Na svom završetku, prema Kneževićima, cesta se račva u dva odvojka koja idu preko brda Gradina; jedan s donje (južne), a drugi s

---

¹⁴ A. GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (VI), *Senjski zbornik*, 10–11, Senj, 1984., str. 7–10; ISTI, Nalazi kamenih gromila na Velebitu (I dio), *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982., str. 41–42; M. GLAVIČIĆ, Željeznodobna i antička naselja podno Velebita, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 31 (18), Zadar, 1992., str. 101–102; ISTI, Pregled prapovijesnih nalazišta na primorskom obronku Velebita, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad–Paklenica, 1995., str. 219.

gornje (sjeverne) strane do kuća Kneževića. Odvojak probijen s gornje strane zaseoka Kneževići djelomično je devastirao lokalitet Gradina prošavši preko liburnske nekropole (koju je polovično presjekao) i terase prapovijesnog naselja koju je također djelomično uništio (sl. 4).¹⁵ Donji odvojak puta s južne strane presijeca podnožje Gradine i u tom dijelu probijenog profila nismo uočili arheološke ostatke.

Obilaskom lokaliteta Gradina uočili smo naseobinske terase nekadašnjeg naselja sa zapadne, južne i istočne strane brežuljka. Danas se uočava vrlo malo njegovih ostataka jer je sve obraslo u visoku travu i šikaru. Kao većina liburnskih gradinskih naselja i ovo je vjerojatno bilo zaštićeno suhozidnim bedemom, čije smo kamene ruševine pronašli u podnožju brda sa sjeverozapadne, sjeverne, istočne i jugoistočne strane Gradine. Sa sjeverne strane, gdje je pristup bio lakši (laganim se prijevajem nastavlja prema sljedećem brežuljku na kojem nismo uočili nikakvih ostataka), koncentracija kamenja je veća. Bedem nigdje nije sačuvan u prvobitnom stanju. Među kamenim ruševinama uočavaju se ulomci isprane prapovijesne keramike i žrnjeva od pješčenjaka.

S jugozapadne i južne strane čitav brežuljak se spušta terasasto prema zaseoku Kneževići. Vjerojatno je na tim terasama funkcioniralo liburnsko naselje, a kontinuitet naseljavanja nastavio se i danas na najnižim obroncima brijega koji su vrlo dobro zaklonjeni od bure i izloženi suncu pa su logičan izbor za smještaj naselja. U podnožju se nalazi dolac s obradivom zemljom, a pored, bunar s pitkom vodom. Uz manji plato na vrhu brijega uočili smo još nekoliko terasa prema podnožju. Posljednje tri terase po nekoliko su metara visinske razlike i okružuju jugoistočni, južni i jugozapadni dio brežuljka. Na najnižoj terasi liburnskog naselja, tik iznad kuća Kneževića, probijen je makadamski put kojim je otkriven vrlo lijep profil prapovijesnog naselja i nekropole s istočne strane. Visina profila varira od 0,5 do 3 metra, a oko stotinjak metara je dug. U profilu se uočavaju kulturni slojevi nekadašnjeg naselja (sl. 5). Zemlja je svijetlosmeđe do tamnosmeđe i mjestimično crne boje, a u njoj se uočavaju ostatci materijalne kulture (ulomci keramike, životinjske kosti i školjke te ponegdje i tragovi gareži) koji ispiranjem profila za kišnih dana dospijevaju na cestu pod kotače automobila. U profilu naselja uočavaju se ostatci zidova kuća i barem dvije otpadne jame uz njih (nalaze se između povišenog kamenog živca i pune su ostataka keramike, životinjskih kostiju i školjaka).

Keramika je tipično liburnskih kulturnih svojstava, svjetlosmeđe, tamnosmeđe i crne boje, rađena s dosta primjesa kalcita i glačane površine. Pronađeni su tipični ulomci posuda: obodi (razvraceni i ravni, ukrašeni urezivanjem i otiskom prsta), ručice (okruglog presjeka, facetirane i bradavičaste), dna (zaravnjena) i kružni poklopci. Od pronađenih ulomaka neki su ukrašeni tehnikama urezivanja, otiskivanja prsta, kaneliranja, te plastičnim dodatcima kao što su bradavice i rebra (T. I/2–6, II, III). Osim

---

¹⁵ U posljednje vrijeme na Velebitu je izražena tendencija izgradnje raznih putova i cesta koje sve češće postaju faktor devastacije pojedinih arheoloških nalazišta. Sličan slučaj devastacije (prolaskom bespravno sagrađene ceste) dogodio se nedavno na lokalitetima na položaju Sveta Trojica (prapovijesno naselje Gradina i ranobizantska utvrda).

domaće liburnske keramike, pronađeni su i ulomci dvaju oboda posuda koji bi po fakturi i oblikovanju mogli pripadati tipovima uvozne apulske keramike,¹⁶ kakvu nalazimo kao import na nekim liburnskim nalazištima (T. II/4, 5).

Na istočnim obroncima Gradine, na položaju Solilo, nalazi se nekropola naselja. Ekspedicije Gradskog muzeja Senj, koje je vodio prof. A. Glavičić, osamdesetih su godina 20. stoljeća po prvi puta dokumentirale položaj naselja, uočile nekropolu i tom prilikom istražili dva groba.¹⁷ Nekropola je već tada bila djelomično devastirana. Istraženi grobovi pripadaju tipu grobova na ravnom, kakvi su na Velebitu dosad već pronađeni na Klačnici iznad Jablanca.¹⁸ Prvi grob je već ranije bio prekopan (grob 1) pa su istraženi samo ostatci grobne arhitekture od okomito postavljenih kamenih ploča bočno i poviše glave dok je četvrta ploča (ona uz noge) zamijenjena zidićem građenim u suhozidnoj tehnici.

Istraživanjem groba 2 ustanovljena je grobna raka okružena suhozidno postavljenim kamenjem. Uz ostatke dvaju pokojnika pronađeni su i prilozi: brončana ukosnica s tzv. dvostrukom iglom, na vrhu valovito smotanom, te brončana pojasna kopča. Prema A. Glavičiću brončana pojasna kopča s ukrašenom kružnom pločicom mogla bi se datirati u početak 5. st. pr. Kr., pa su po svojoj prilici oba istražena groba najstariji dosad istraženi grobovi na južnom dijelu Velebita.¹⁹ Istraživanja ostalog dijela nekropole tada, nažalost, nisu provedena.

Makadamski put, probijen do zaseoka Kneževići, prošao je preko nekropole devastirajući je jednim dijelom u širini 3–4 metra i visini 1–1,5 metra. U profilu nastalom polaskom puta ne uočavaju se ostatci grobova, već ponešto ulomaka keramike u tamnosmeđoj i ponegdje crvenoj zemlji. Pregledom devastirane nekropole uočili smo ostatke grobne arhitekture groba br. 1, istraženog 1982. Na ostalom dijelu nekropole uočili smo nekoliko netaknutih grobova, zaraslih u travu i raslinje, pa ih je teško raspoznati, a sasvim sigurno ih ima još. Mjesto za ukop stanovnika Gradine razvilo se izvan naselja, na nižim obroncima brežuljka. Ostatci kamenih ruševina poviše nekropole vjerojatno su pripadali obrambenim zidovima naselja, a uništeni su vremenom i odnošenjem kamena radi izgradnje novijih suhozida.

Osim ukopa na ravnom, stanovnicima Gradine vjerojatno pripadaju i kameni humci uočeni na Ličkim docima, nedaleko od ostataka planinske crkvice sv. Ivana

---

¹⁶ Pronađenu keramiku pregledao je i uže vremenski datirao prof. dr. sc. Zdenko Brusić, na čemu mu ovim putem zahvaljujemo.

¹⁷ A. GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (VI.), *Senjski zbornik*, 10–11, Senj, 1984., str. 7–10; M. GLAVIČIĆ, Željeznodobna i antička naselja podno Velebita, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 31 (18), Zadar, 1992., str. 101–102; ISTI, Pregled prapovijesnih nalazišta na primorskom obronku Velebita, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad–Paklenica, 1995., str. 219.

¹⁸ Josip BRUNŠMID, Groblje bronsanoga doba na Klačnici kod Jablanca (Kotar Senj), *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, 5, Zagreb, 1901., str. 53–59.

¹⁹ A. GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (VI.), *Senjski zbornik*, 10–11, Senj, 1984., str. 7–10.

Glavosjeka, kao i jedan na položaju Pirovac.²⁰ Razlog dvojakog ukopa kod Liburna do danas nije shvaćen, ali i ti kameni humci, kao i grobovi na ravnom, podno Gradine, vjerojatno su pripadali stanovnicima Gradine koji su na prostoru Malog Libinja imali sve predispozicije za život tijekom čitave godine.

Par kilometara dugo polje obiluje izvorima vode, pašnjacima te obradivom površinom. Sa sjeverne strane proteže se kanjon rijeke Male Paklenice koja, kao i njezina pritoka rječica Orljača, presuši u ljetnim mjesecima. Međutim, čak i tada u pojedinim škrapama i lokvama ostaje dovoljno vode za napajanje blaga. Osim toga, Malo Libinje obiluje izvorima vode poput Pećice (poviše Ličkih dolaca), Ivanjske lokve, a isto tako i bunarima u kojima se skupljala voda. Do polja vodi nekoliko ugaženih planinskih staza od kojih su neke u novije doba markirane, tj. označene kao planinarski putovi. Glavni i najstariji trgovački i stočarski put za Malo Libinje ide iz primorskog zaseoka Modrič poviše kojeg su ubicirana dva gradinska naselja (Gradina Modrič i Velika Gradina). Od njih je vodio put ka Gradini Kneževići, na Malom Libinju (karta 1/17,18). Pogodne uvale uz Modrič (omogućavale su sidrenje brodica i komunikaciju s ostalim dijelom Jadrana), izvori pitke vode, blizina obradive zemlje i dobar strateški položaj (za nadziranje plovidbenog pravca Velebitskim kanalom), razlozi su nastajanja gradinskih naselja na tim položajima.²¹ Postojanje obradive površine i pašnjaka za stoku u planinskom zaleđu uvelike je pridonosilo tomu. Ta su naselja međusobno ovisila i funkcionirala mrežom putova koji se od Libinja granaju na jednu stranu prema kanjonu Velike Paklenice (odakle je išao najpovoljniji put prema Lici), pašnjacima oko Svetog brda, Dušica, Malovana itd., te prema polju Veliko Libinje, a odatle za Tulove grade, Mali Halan i Liku.

Sve ove pogodnosti ključne za život u planini koristili su ljudi još od prapovijesti pa sve do današnjih dana, kad život na višim planinskim predjelima progresivno nestaje. Ubrzana cestogradnja u posljednje vrijeme otvara nove mogućnosti za povratak ljudi na opustjelo područje velebitske primorske padine, međutim, takve gradnje trebale bi kontrolirati nadležne institucije jer bi se inače mogla izbrisati i posljednja arheološka nalazišta koja imaju znatnu kulturnu vrijednost za ovaj kraj.

Pola sata hoda od Gradine, s istočne strane puta prema Primorju, nalazi se spilja *Sopnjača*. Speleološki objekt smješten je podno vrha Sopanj (po kome je spilja dobila ime), na oko 560 metara nadmorske visine.²² Ulaz u objekt sastoji se od urušenog ulaznog prostora kružnog oblika (visine 30 i širine 50 metara), koji cijelom objektu skoro pa daje izgled jame (sl. 6). Pristup je ipak moguć po gomili urušenog kamenja

---

²⁰ ISTI, Nalazi kamenih gomila na Velebitu (I dio), *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982., str. 39–42.

²¹ M. DUBOLNIĆ, Prapovijesna nalazišta na području Starigrada Paklenice, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48, Zadar, 2006., str. 20–24.

²² Lokalitet su u studenom 2006. g. topografski snimili i speleološki obradili članovi Speleološkog odsjeka "Liburnija" Planinarskog društva "Paklenica": Livio Kotlar, Predrag Kurtin, Nikolina Surač, prof., Tvrtko Dražina, ing. biol., Andrea Važić, ing. biol., Leonarda Sorić i Martina Dubolnić.

otkotrľjanom tijekom vremena prema dnu. Na sjeveroistočnoj strani, unutar urušenog ulaznog prostora nalazi se otvor (širine 20, visine 6 metara), pregrađen suhozidom. Objekt ima dvije dvorane, ulaznu (20 x 22 metra) i još jednu stražnju, nešto manjih dimenzija (20 x 13 metara). Prostor između dvorana odvojen je suhozidnom pregradom radi smještaja stoke. Stražnja dvorana dosta je vlažna i u njoj nisu pronađeni tragovi ljudskog boravka. Na tlu ulazne dvorane uočava se debeli sloj životinjskog izmeta, ostatci ognjišta, kostiju i keramike koji sugeriraju boravak čovjeka u ovom objektu. Na prostoru prve dvorane i u njezinom predulaznom dijelu, na površini smo pronašli petnaestak ulomaka grube keramike (rađene bez lončarskog kola, tamnosmeđe do crne boje s dosta primjesa kalcita), koja se može datirati u prapovijesno razdoblje. Osim tih, pronađeno je još nekoliko ulomaka srednjovjekovne te novije keramike (majolike), koja korištenje ove spilje kao boravišta okvirno stavlja od prapovijesti do modernog doba.²³

Opisivani speleološki objekt vjerojatno je služio kao postaja za odmor i zaštitu od nevremena pri tjeranju stoke na ispašu u više planinske predjele. Vjerojatno su se tu sklanjali od nevremena, a možda i neprijatelja, stanovnici naselja na Gradini Kneževići, tim više što se objekt nalazi uz pastirski i trgovački put iz Primorja prema Malom Libinju i pola sata hoda je udaljen od Gradine Kneževići. Izgleda da se takav način korištenja objekta sačuvao do današnjih dana, jer su se i stanovnici Kneževića nekad znali sklanjati u spilju. Da bi se ovakvo razmišljanje potvrdilo, spilju bi trebalo arheološki istražiti.

2. NASTANAK GRADA

Na prostoru velebitske primorske padine, u okolici Starigrada Paklenice, ubicirali smo 18 gradinskih naselja i četrdesetak kamenih humaka, iako to, napominjemo, (na ovom stupnju poznavanja terena) zasigurno nije konačan broj. Gledajući kartu njihove rasprostranjenosti, uočavamo povećanu koncentraciju lokaliteta na uzvisinama u Primorju, uz Velebitski kanal (do 450 metara nadmorske visine). Po svemu sudeći pripadnici kulturne zajednice Liburna podižu naselja na lako obranjivim mjestima – dominantnim točkama za pregled okolice uz najpovoljnije putove, izvore vode i obradive površine. (Ne)pogodnosti krševitog i teže pristupačnog područja zapravo su se pokazale prednostima, što su tijekom željeznog doba pogodovale oblikovanju posebne teritorijalne zajednice (*civitas*). U takvoj se zajednici, zbog djelovanja više povoljnih čimbenika, među brojnim naseljima izdvaja jedno koje postaje centar svoje šire okolice (*oppidum*).²⁴

Rimskim osvajanjem liburnskog teritorija centri postojećih autohtonih zajednica (*civitas*) većinom (iako ne uvijek) prerastaju u gradove. U našem slučaju proces poleogeneze, tj. nastanka grada od prvotnih zakloništa (refugija) na gradini, do nastanka središta teritorijalne zajednice (opida), može se analizirati na temelju konkretnih primjera

---

²³ Arheološki materijal pronađen u spilji Sopnjači pregledala je i vremenski odredila kustosica Odjela za prapovijest Arheološkog muzeja u Zadru Natalija Čondić, na čemu joj zahvaljujemo.

²⁴ Terminologija je preuzeta iz: Mate SUIĆ, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 2003., str. 51–57, 86–90.

jer se ubikacijom 18 gradinskih naselja stvara određena slika o njihovoj rasprostranjenosti, veličini i značenju.²⁵

Danas se sa sigurnošću ne može utvrditi gdje se nalazio centar liburnske teritorijalne općine, što ga izvori spominju kao *Argyrum*, tj. je li se nalazio na mjestu kasnijeg nastanka rimskog grada ili možda na nekom drugom obližnjem mjestu. Naime, na prostoru centra današnjeg Starigrada dosad još nisu pronađeni ostatci koji bi potvrdili postojanje ranijeg željeznodobnog naselja. Pri istraživanju rimske nekropole pronađeno je nešto arheološkog materijala iz predrimskog perioda (srednjolatske fibule, dvorezni željezni krivi mač itd.), ali u kontekstu mladih rimskih grobova.²⁶

Među dosad ubiciranim gradinskim lokalitetima na ovom prostoru, naselje na Gradini poviše crkve sv. Trojice (oko 6 km udaljenosti od Starigrada), ističe se veličinom, debljinom kulturnih slojeva i brojnošću arheoloških ostataka (ostatci liburnske i helenističke keramike, amfora grčko-italskog tipa i Lamboglia 2 tipa, čija datacija ide i u rimski period) koji potvrđuju kontinuitet života na tom mjestu (karta 1–7).²⁷ To bi naselje moglo biti centar (*oppidum*) nekadašnje teritorijalne zajednice, što se nakon rimskog osvajanja Liburnije preselio na poluotok u današnjem Starigradu. Zbog slabe istraženosti prostora centra Starigrada i planinskog dijela u njegovu bližem zaleđu ta se pretpostavka još uvijek ne može potkrijepiti konkretnim dokazima.

Poluotok na kojemu je nastao rimski grad, tvorio je prirodnu luku, u zaleđu je postojala obradiva površina Starigradskog polja odakle su kretali najpovoljniji trgovački putovi prema Lici i najboljim pašnjacima u visokom gorju te predjelima bogatim šumom, bitnim ekonomskim čimbenikom čitavog prostora. U bližoj okolici postoji nekoliko gradinskih naselja (Gradina iznad Marasovića, Visoka gradina, Gradina Paklarić, Gradina poviše Jusupa, Mitrova i Zekića gradina poviše Selina) koja dokazuju gušću naseljenost prostora između i uz kanjone rječica Velike i Male Paklenice tijekom željeznog doba. Sve ove činjenice ukazuju da se rimski grad razvio s razlogom na ovom položaju, stoga ne možemo odbaciti mogućnost da je grad nastao na mjestu ranijeg liburnskog središta (*oppidum*).

Početak 2. stoljeća prije Krista prostor istočne jadranske obale ulazi sve češće u domenu rimskog djelovanja. Prvi kontakti s autohtonim stanovništvom ostvaruju se preko trgovine, čiji nositelji, sjevernoitalski trgovci, nakon rimskog osvajanja Histrije počinju intenzivnije trgovati i s našom obalom. Nalazi raznih novaca (grčki, kartaški,

---

²⁵ O procesu poleogeneze Argirunta vidi M. DUBOLNIĆ, Prapovijesna nalazišta na području Starigrada Paklenice, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48, Zadar, 2006., str. 31–33.

²⁶ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj. 1909., str. 90–91, 110; Aleksandar STIPČEVIĆ, Latenski predmeti iz okolice Obrovca, *Diadora*, sv. 1, Zadar, 1959., str. 87–93.

²⁷ Slobodan ČAČE, Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Plinija, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32, Zadar, 1992.–1993., str. 30–31. Kasnoliburnska središta općina arheološki se mogu minimalno definirati kao gradinska naselja s najmanje 2 ha branjene površine, s ostacima i iz helenističkog vremena te tragovima života iz početka rimskog perioda. Neka se od tih središta pod rimskom vlašću razvijaju u gradove, dok neka to ne postižu, pa se grad razvija na drugoj pogodnijoj lokaciji.

rimski republikanski itd.), pojedinačno ili kao dijelova ostava (ostava pronađena na prostoru između Starigrada i Obrovca, ostava iz Mazina, ostava iz Gračaca itd.)²⁸ te helenističke keramike (Gradina Sv. Trojica) dokazuju vrlo rane trgovačke kontakte Like i podvelebitskog prostora s ostalim jadranskim središtima i mediteranskim lukama u doba prije rimskog osvajanja.

Prva trgovačka središta podvelebitskog prostora nastaju na prostoru zaklonjenih zaljeva i luka od kojih su kretali pogodni trgovački putovi prema unutrašnjosti, a na kojima su već postojala naselja – centri autohtonog stanovništva. Dakle, poluočoni položaj u današnjem Starigradu imao je predispozicije za naseljavanje i razvoj u trgovačko središte. Te pogodnosti kroz određeni period privlače stanovnike obližnjih gradinskih naselja, koji se radi vlastitog prosperiteta zajamčena intenzivnijom i sigurnijom trgovinom, spuštaju u niže predjele gdje se tijekom vremena i nastanjuju. Djelovanjem povoljnih gospodarskih čimbenika takvo naselje jača, a u njega se doseljava i određeni broj italskih trgovaca koji postaju faktor romanizacije. Zajedno s ulogom političko-upravnog, ekonomskog i kulturnog središta, naselje ubrzo poprima i fizičke karakteristike koje ga definiraju kao grad.²⁹

Pojedina gradinska naselja odlaskom stanovnika prestaju funkcionirati, a ostala nastavljaju egzistirati unutar domene nastaloga centra, kao npr. Gradina Sv. Trojica, Velika gradina i Gradina Modrič koja su imala preduvjete za razvoj u jača središta, ali taj stupanj razvoja nisu dosegla. Nalazi antičke keramike na tim lokacijama ukazuju da ta naselja vjerojatno egzistiraju i kroz jedan dio rimskog perioda (kao manje rustične formacije stočarskog karaktera) unutar teritorija grada. Tek kasnije, nakon nestanka rimskog grada, stanovništvo se iz sigurnosnih razloga povlači na povišene položaje, stoga lokaliteti Sv. Trojica i Gradina Modrič ponovo dobivaju na važnosti. Ovakva situacija pogotovo dolazi do izražaja u kasnoj antici, kad na tim istim mjestima bizantska vlast podiže strateški značajne utvrde.

---

²⁸ Efremski PEGAN, Najdba numidijskih novceva iz okolice Obrovca u srednjoj Dalmaciji, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 61, Split, 1959., str. 154–155. Ostava pronađena negdje na potezu između Starigrada i Obrovca sadržavala je preko 40 komada numidskog novca (neki su datirani u drugu polovicu 2. st. pr. Kr.), a vjerojatno je pohranjena početkom 1. st. pr. Kr.; Josip BRUNŠMID, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, Zagreb, 1896./7., str. 43–81. Dio depoa brončanih predmeta i novca pronađenih u Mazinu u podnožju brda Madžarevo čuva se u Zagrebačkom muzeju. Tu spadaju nalazi ukupno 1340 komada novca (komadi bakrene kovine aes rude, ulomci aes signatum, aes grave, te italski, sicilijanskih, arkadski, egipatski, kirenski, kartaški, numidski i rimski republikanski novci). Iako se najstariji komadi datiraju u 4. st. pr. Kr., ostava je vjerojatno pohranjena početkom 1. st. pr. Kr.; Ivan MIRNIK, Skupni nalazi novca iz Hrvatske, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 20, Zagreb, 1987., str. 49–61. Ostava pronađena 1926. g. u Gračacu sadržavala je 615 komada brončanog novca i nakita (komadi brončanog grumenja, aes formatum, ulomci aes signatum, te dosta komada kartaškog, numidskog, egipatskog, hispankog i rimskog republikanskog novca), a pohranjena je vjerojatno prvom polovicom 2. st. pr. Kr.; Zdenka DUKAT – A. GLAVIČIĆ, Numizmatičke vijesti iz Senja i okolice, *Senjski zbornik*, 6, Senj, 1975., str. 167–196; Z. DUKAT – I. MIRNIK – J. NARELIĆ, Numizmatičke vijesti iz Senja i okolice II, *Senjski zbornik*, 10–11, Senj, 1984., str. 41–58.

²⁹ M. SUIĆ, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 2003., str. 17, 51–59, 83–92.

Osim arheoloških istraživanja, informacije o postojanju rimskog grada donose antička povijesna vrela, u kojima se spominje *Argyruntum*. U djelima grčkih i rimskih pisaca nalazimo dragocjene podatke vezane za poznavanje i razumijevanje prošlosti naše obale, kao i ostalih dijelova teritorija kulturne zajednice Liburna.

Najznačajniji i najpouzdaniji pisani izvor za našu obalu u cjelini, pa tako i za podvelebitski kraj, je djelo *Naturalis Historia* rimskog pisca Plinija Starijeg. Djelo je objavljeno 72. godine po Kristu, ali je detaljnijim analizama dokazano da je Plinije Stariji podatke koristio iz starijih vrela.³⁰ U njemu pisac donosi vrlo mnogo podataka o istočnoj jadranskoj obali, od kojih su za nas najznačajnije vijesti o brojnosti urbanih naselja (*oppida*) u Liburniji. Pri nabrojanju naselja duž liburnske obale spominje i podvelebitska *oppida*: *Senia* (Senj), *Lopsica* (Sv. Juraj), *Ortoplinia* (Stinica), *Vegium* (Karlobag) i *Argyruntum* (Starigrad). Plinije ih navodi u popisu *oppida*, što vjerojatno podrazumijeva važnija naselja, odnosno središnja naselja nekih zajednica.³¹

Sljedeći spomen nalazimo kod Klaudija Ptolomeja, grčkog pisca iz 2. st., u djelu *Geographia*, gdje je opisao položaj Liburnije i Dalmacije zajedno s pripadajućim gradovima i otocima, uz koje navodi i njihove koordinate. Dakle, u Ptolomejevu djelu (*Ptol.* 2,16,2), među ostalim gradovima spominje se Senija, Lopsika, ušće rijeke Tedanija, Ortopla, Vegij i Argirunt (*Ἀργυροῦντων*).³²

Od kasnijih autora, Argirunt, zajedno s ostalim podvelebitskim naseljima (naziva ih *civitates*), nabroja Anonim Ravenjanin u djelu *Cosmographia* nastalom u 6. ili početkom 7. stoljeća. Koristeći se podacima iz djela klasičnih pisaca i svojih suvremenika, Ravenjanin donosi popis gradova u nešto iskrivljenijem obliku od svojih prethodnika (4, 22): *Senia* – Senj, *Puplisca* – Sv. Juraj, *Ospela* – Stinica, *Bigi* – Karlobag i *Argerunto* – Starigrad; a u poglavlju 5, 14 Starigrad navodi ponovo kao *Argerunton*.³³

Srednjovjekovni pisac Gvidon, s početka 12 st., tvorac je zemljopisnog djela *Geographica* za čiji nastanak je uvelike koristio Ravenjaninovu Kozmografiju. U opisu Dalmacije (njegovi opisi se doslovce podudaraju s onima iz Ravenjaninove knjige 5.)

---

³⁰ Mithad KOZLIČIĆ, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, 1990., Split, str. 261. Da bi geografski uobličio i naše krajeve, Plinije se poslužio djelima raznih antičkih autora, među ostalima djelima Nepota, Livija, Katona, Agripe, Oktavijana Augusta, Varona, Mele, Flaka itd., te grčkih autora Artemidora, Tukidida, Teopompa i Diodora. O navedenom djelu vidi još u: S. ČAČE, Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Plinija, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32 (19), Zadar, 1993., str. 1–36; M. SUIĆ, *Antički grad...*, Zagreb, 2003., str. 30, 418–422.

³¹ J. J. WILKES, *Dalmatia*, London, 1969., str. 487, smatra da Plinijeva *oppida* označavaju gradove koji su stekli municipalno uređenje, tj. da ti gradovi već u prvoj polovici 1. st. imaju status municipija; S. ČAČE, Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Plinija, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32 (19), 1993., Zadar, str. 12–13, suprotno od prethodno navedenog mišljenja, smatra da izraz *oppida*, koji koristi Plinije, označava naselja koja su Rimljani držali dovoljno naprednima da ih uvrste među gradove.

³² M. KOZLIČIĆ, nav. dj., 1990., str. 293–294; M. SUIĆ, nav. dj., 2003., str. 30, 422–427.

³³ S. ČAČE, *Civitates Dalmatiae* u "Kozmografiji" Anonima Ravenjanina, *Diadora*, 15, Zadar, 1993., str. 347–439; M. SUIĆ, nav. dj., 2003., str. 31, 440–450; M. KOZLIČIĆ, nav. dj., 1990., str. 321–322.

nabraja gradove duž jadranske obale, a među njima i Starigrad, spomenut pod nazivom *Argerunton*.³⁴

Liburnski gradovi, koje spominju antički pisci, nose nazive pretežito nastale dodavanjem latinskih nastavaka autohtonim imenima.³⁵ Za razliku od imena nekih liburnskih gradova, latinsko ime *Argyrum* nastalo je dodavanjem latinskog nastavka grčkoj riječi, tj. očevidno je izvedeno iz grčkog jezika. U osnovi je grčka riječ *ἄργυρος* «srebro», a moglo bi se raditi o izvedenici u značenju «mjesto gdje ima srebra». Izvor bi mogla biti grčka pridjevska tvorba izvedena nastavcima -οεις (stegnuto: -ους, u genitivu -ουντος), -οεσσα (-ουσσα), -οεν (-ουν). Ti pridjevi se nazivaju kvalitativni, a imaju značenje «obilan s tim i tim», «načinjen kao to i to». Takvih toponima je mnoštvo u staroj grčkoj toponimiji, a značenje im se odnosi uglavnom na sastav ili oblik tla, biljni pokrov i životinjski svijet.³⁶ Zašto je izabrano grčko ime i koji se motiv krije u pozadini, ostaje nejasno. No moguće je da ime ima neke veze s pritjecanjem srebra odnosno srebrnog novca.

Zbog čega je nastao taj naziv, danas sa sigurnošću ne možemo utvrditi pa ovo pitanje ostavljamo otvorenim za buduće lingvističke analize i arheološka istraživanja koja bi s vremenom trebala donijeti odgovore o razlozima nastanka toga toponima.

3. URBANISTIČKI LIK ARGIRUNTA

Arheološkim istraživanjima 1908. godine M. Abramić i A. Colnago utvrdili su postojanje gradskih bedema sjeveroistočno od današnjeg župnog dvora, a protezali su se otprilike 3 metra od crte današnje obale i paralelno s njom.³⁷ Pri objavi rezultata istraživanja 1909. godine istraživači donose tadašnji tlocrt Starigrada na kojem se jasno uočava poluotočni smještaj grada (povezan mostom sa sjevernom obalom) skoro pravilna, pravokutna tlocrta. Istraživani dijelovi grada posebno su označeni: dio jugoistočnih gradskih bedema, položaj i smjer pružanja glavne prometnice i gradske nekropole, te mjesto pronalaska carskih epigrafičkih spomenika (sl. 8). Taj tlocrt nam pomaže pri sagledavanju sveukupne situacije jer je izgled današnjeg centra Starigrada

---

³⁴ Nenad CAMBI – Uroš PASINI, Antički izvori o Naroni i Neretvi, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 1980., Split, str. 292–293; M. ŽANINOVIĆ, nav. dj., 1981., str. 194; M. MATIJEVIĆ-SOKOL, Povijesna svjedočanstva o Senju i okolici, *Senjski zbornik*, 21, 1994., str. 38–39.

³⁵ M. SUIĆ, nav. dj., 2003., str. 74–76, na hrvatskom obalnom pojasu često se susreću imena mjesta s završetkom *-ona* kao npr: *Flanona*, *Alvona*, *Aenona*, *Sidrona*, *Blandona*, *Arauzona*, i dr., čije se podrijetlo (kao i porijeklo nekih dugih nastavaka kao *-ico*) dovodi u vezu s autohtonim – ilirskim korijenima; Radoslav KATIČIĆ, Najstariji jezici i narodi u senjskom primorju, *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1967.–1968., str. 47–48; S. ČAČE, O stratifikaciji prapovijesnih toponima i njihovu odnosu prema arheološkoj građi na istočnoj jadranskoj obali, *Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije*, IX kongres arheologa Jugoslavije, 12, Zadar, 1976., str. 133–146.

³⁶ Miroslav KRAVAR, Oko toponima *Ragusa* za Dubrovnik, *Folia onomastica croatica*, 3, Zagreb, 1994., str. 81–82.

³⁷ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 45–48.

građevinskim radovima uvelike promijenjen. Prostor uvale nekadašnjeg poluotoka (koji je u antičko doba vjerojatno služio kao luka) djelomično je nasut izgradnjom makadamske ceste Karlobag – Obrovac 1939., a šezdesetih godina 20. stoljeća nasut je do kraja (sve do punte Bikarija) zbog izgradnje Jadranske magistrale,³⁸ pa centar današnjeg Starigrada nema izgled poluotoka, već ima nešto istureniji položaj s obzirom na obalnu crtu (sl. 12).

Iako je danas zbog podizanja morske razine dio antičkoga grada pod morem,³⁹ možemo pretpostaviti da je bio ograđen bedemima u dužini od 220 i širini od 150 metara i da je zauzimao površinu od oko 3,5 ha.⁴⁰

Prostor unutar gradskih zidina nije nikad bio istraživan i u cijelosti je devastiran, najviše izgradnjom kuća i širenjem mjesnog groblja unutar i oko kapelice sv. Jurja. Prije spomenuta istraživanja otkrila su ostatke naboja glavne ceste, širine 4 metra, koja je vodila od ulaza u grad prema kanjonu Velike Paklenice, dakle, išla je smjerom sjeverozapad – jugoistok, paralelno s obalnom crtom.⁴¹ Tim smjerom su najvjerojatnije tekli gradski bedemi i glavni dekuman koji po dužini siječe naselje, pa se može pretpostaviti da je grad, poput ostalih ranocarskih gradova; Jadera, Nina i Parentija, imao pravilan raster s ulicama koje su paralelne glavnima u smjeru sjever – jug, odnosno istok – zapad (*cardo maximus* i *decumanus maximus*). Izlaz iz grada se nastavlja prema jugoistoku, a cesta je služila kao okosnica gradskoj nekropoli. Ovakav običaj pokapanja umrlih građana uz glavnu cestu, izvan perimetara grada, poštovan je u svim rimskim urbaniziranim naseljima. Rimski gradovi imali su također i gradske bedeme, kao glavni atribut urbanog naselja. U pojedinim gradovima Liburnije pronađeni su epigrafički spomenici koji spominju izgradnju ili obnovu gradskih bedema: u Arbi, Kuriku,⁴² Jaderu, pa tako i u Argyruntu.

---

³⁸ Dane PEJNOVIĆ – Branko VUJASINOVIĆ, Prometna valorizacija Velebita, Povijesno–geografski prikaz, *Geografski horizont*, 1, Zagreb, 1998., str. 43–44; Dušan PETRIČEVIĆ, *Starigrad–Paklenica*, Zagreb, 1997., str. 19–22.

³⁹ Na zračnim snimkama, sa zapadne i južne strane nekadašnjeg poluotoka, uočavaju se ostatci zidova pod morem. Na južnoj obali grada za vrijeme oseke na površini se uočavaju ostatci dobro sačuvanih rimskih žbukanih zidova koji iz profila obale ulaze u more i nastavljaju se dalje u dubinu.

⁴⁰ M. ZANINOVIĆ, Antička naselja podno Velebita, *Senjski zbornik*, 10–11, Senj, 1981., str. 195; M. GLAVIČIĆ, Željeznodobna i antička naselja podno Velebita, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 31(18), Zadar, 1991.–1992., str. 112.

⁴¹ Rimska cesta istražena je u dužini od 500 m (do današnjih prostorija uprave Nacionalnog parka Paklenica koje su nastale obnavljanjem prostorija nekadašnje "Šumske kuće", tj. lugarnice) koliko se otprilike pružala gradska nekropola, a njezina daljnja trasa ide u nepoznatom smjeru. Možda je ova cesta išla dalje prema jugoistoku i uključivala se na poznatu trasu rimske ceste preko Malog Halana za Liku i na taj način povezivala Argyrunt s Ravnim Kotarima i ostatkom južnoliburnskog teritorija. Otprilike tom priobalnom uzdužnom trasom (nešto poviše današnje Jadranske magistrale) tridesetih godina 20. st. izgrađen je makadamski kolni put Obrovac – Karlobag.

⁴² CIL 3, 13295; *Turus Patalius Granp(icus?) Opia(vi) f(ilius) / Venetus Lastimeis Hosp(olis) f(ilius) / pra(fecti) murum locaverunt lo[n]g(um) / p(edes) CXI alt(um) p(edes) XX eisde(m) probav(erunt) /; A.*

Na zemljištu A. Katalinića 1908. godine otkrivena su dva ulomka građevinskog natpisa (ILJug 2894),⁴³ čiju je restituciju izvršio M. Abramić oslanjajući se na podatke ranije otkrivenog i bolje sačuvanog natpisa (CIL 3. 14322). Kako su tijekom istraživanja djelomično otkriveni gradski bedemi (jugoistočni zid), ova restitucija je opravdana i prihvaćena. Na temelju rekonstrukcije teksta vidi se da je grad dobio bedeme i kule za vladavine cara Tiberija i namjesnikovanja Lucija Voluzija Saturnina, točnije 34–35. godine (sl. 9). Tekst ovog natpisa glasi:

[*Ti(berius) Caesar | divi Aug(usti) f(ilius) Au|g[ustus]*
Imp(erator) pon[t(ificis) m]ax(imus) | trib(unicia) |
pot(estate) XX[XVI] m[urum] et tu[r]res dedit |
L(ucio) Volusio S[aturnino] leg(ato) pro pr(aetore)]

Prethodno je na zemlji A. Katalinića građevinskim radovima 1895. godine, pronađen natpis sličnog sadržaja koji također spominje cara Tiberija i namjesnika provincije Lucija Voluzija Saturnina (CIL 3. 14322).⁴⁴ On glasi:

Ti(berius) Caesar / divi (Augusti) (filius) / Augustus, imp(erator), pontif(ex)
max(imus) trib(unicia) / pot(estate) XXXVI ded(icavit).
*/ L(ucio) Volusio Saturnin(o) / legato pro pr(aetore).*⁴⁵

I na ovom natpisu spomenut je car Tiberije pa možemo pretpostaviti još jednu građevinsku aktivnost koja je financirana iz carskog fiska, tj. natpis je postavljen u spomen na neki svečani događaj od velike važnosti za grad (sl. 10).

Osim ova dva natpisa, značajan je još jedan, nešto ranije pronađen (1878. godine) u Starigradu (sl. 11), ali nije poznato točno mjesto njegova pronalaska (CIL 3. 9972).⁴⁶

FABER, Antički bedemi grada Krka, *Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku*, br. 65–67, Split, 1963.–1965., str. 52.

⁴³ Ulomak "a" visine je 31 cm, širine 17.5 cm, debljine 10 cm; ulomak "b" visine je 20 cm, širine 23 cm i debljine 10 cm; M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj. 1909., str. 49–50., datiraju natpis po tribunskoj časti cara Tiberija (*tribunicia potestate XXXVI*), ustanovljenoj uz pomoć prethodno pronađenog natpisa na kojem se spominje isti car (CIL 3, 14322); Anamarija KURILIĆ, Pučanstvo Liburnije od 1. do 3. stoljeća po Kristu: antroponimija, društvena struktura, etničke promjene, gospodarske uloge, III, *Disertacija*, Zadar, 1999., Katalog natpisa, II, AK 2747.

⁴⁴ Natpis dimenzija 66 x 84 x 10 cm danas se nalazi u Arheološkom muzeju u Zadru (inv. br. 172); Mihovil GLAVINIĆ, *Bulletino di archeologia e storia Dalmata*, 19, Split, 1896., str. 41; M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 50–51; M. SUIĆ, nav. dj., 2003., str. 188; Julian MEDINI, Epigrafički podatci o munificijencijama i ostalim javnim gradnjama iz antičke Liburnije, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 6 (3), Zadar, 1969., str. 52–53; A. STARAC, nav. dj., 2000., str. 87; A. KURILIĆ, *Disertacija*, 1999., II, AK 2494.

⁴⁵ M. SUIĆ, Antički Nin (*Aenona*) i njegovi spomenici, *Opera selecta – Odabrani radovi iz starije povijesti Hrvatske*, Zadar, 1996., str. 544–545, 571 (sl. 1), u svom radu donosi identičnu sliku i restituciju natpisa (CIL 3, 14322) za koji smatra da potječe iz Nina i navodi ga kao potvrdu municipalnog ustroja Enone za vrijeme cara Tiberija. Međutim, autor ne navodi okolnosti pronalaska natpisa, stoga pretpostavljamo da je bio pogrešno informiran o mjestu nalaza. Vjerodostojnijim smatramo izvješće Abramića i Colnaga, koji donose raniju restituciju natpisa, a osim toga navode mjesto i vrijeme njegova pronalaska.

*Juliae August(ae) Divi / Augusti matri Ti(beri) Cae/saris Aug(usti), / L(ucio)
Volusio / Saturnino, leg(ato) pro pr(aetore). / C(aius) Iulius C(ai) f(filius) Sulla ob
(honorem) dec(urionatum).*

Natpis je posvećen carici Liviji Juliji Augusti, Augustovoj ženi i majci cara Tiberija, a datiran je namjesništvom Saturnina u provinciji Dalmaciji (prije 29. – oko 40. g.). Budući da je Livija umrla 29. godine, natpis je postavljen u doba neposredno prije njezine smrti, jer je počasni naslov *Iulia Augusta* dobila nakon Augustove smrti, 14. godine.⁴⁷ Ovaj natpis, koji također potvrđuje municipalnu autonomiju Argirunta, postavio je dekursion Gaj Julije Sula jer je njime želio ovjekovječiti svoj ulazak u gradsko vijeće. S obzirom da je domaćeg podrijetla, možda je ovaj Sulin čin predstavljao svojevrsnu «upisninu» izvršenu u počast izbora u gradsko vijeće.⁴⁸

Na spomenutim natpisima iz Starigrada spominje se Lucije Voluzije Saturnin. On se kao legat provincije Dalmacije (*legatus Augusti pro praetore*) spominje na ukupno 11 epigrafičkih natpisa iz Dalmacije (*Varvaria, Aenona, Corinium...*). Saturnin je bio patron municipija Enone što navode tri pronađena natpisa s njegovim imenom iz Nina.⁴⁹ Po brojnosti spomenika koji ga spominju iz Starigrada, može se pretpostaviti i njegov poseban angažman u Argiruntu, jer je grad za njegova namjesništva doživio svoj vrhunac.⁵⁰ O tome svjedoče i nalazi najbogatijih grobova iz gradske nekropole, koji pripadaju razdoblju od polovice 1. do druge polovice 2. st. po Kristu.

Osim pronađenih bedema i natpisa, u Argiruntu su sačuvani pojedini arhitektonski ulomci koji danas služe kao ukras nekih starigradskih okućnica. Iako su među

---

⁴⁶ Natpis je pohranjen u Arheološkom muzeju u Splitu, visine je 26 cm, širine 47 cm i debljine 55 cm; Mihovil GLAVIČIĆ, *Bulletino di archeologia e storia Dalmata*, 1, Split, 1878., str. 85–87; M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 51; A. KURILIĆ, *Disertacija*, 1999., str. 167; M. GLAVIČIĆ, *Disertacija*, 2002., str. 50–51, 167, 515.

⁴⁷ M. GLAVIČIĆ, *Disertacija*, 2002., str. 50–51, 167, 515; Kornelija APPIO GIUNIO, Tipologija rimskih hramova carskog doba i njihov odraz na istočnoj obali Jadrana, *Magistarski rad*, Zagreb, 1997., str. 264. Autorica smatra da je zavjet na spomenutom natpisu izvršen poslije smrti carice 29. godine, vjerojatno između 34. i 37. godine.

⁴⁸ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 51; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 2002., str. 515; M. ZANINOVIĆ, nav. dj., 1981., str. 195; ISTI, nav. dj., 1984., str. 39.

⁴⁹ CIL 3, 2974, 2975, 2976; M. SUIĆ, Antički Nin (*Aenona*) i njegovi spomenici, *Opera selecta – Odabrani radovi iz starije povijesti Hrvatske*, Zadar, 1996., str. 542–546; A. KURILIĆ, *Disertacija*, I, Zadar, 1999., spomenik AK 2281, 2282, 2283.

⁵⁰ Saturnin je kao zaštitnik Enone, a možda i Argirunta, mogao utjecati na razvoj ovih gradova ne samo kao carski legat za vladavine Tiberija i Kaligule, već i kasnije svojom službom u Rimu (obnašao je funkciju urbanog prefekta 40.–55. g) za Klaudija i u prvim godinama Neronove vladavine; Branka NEDVED, Srednje i južno velebitsko primorje u rimsko doba, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad–Paklenica, 1995., str. 226; J. J. WILKES, *Dalmatia*, Appendix, II, London, 1969., str. 442–443; M. SUIĆ, Antički Nin (*Aenona*) i njegovi spomenici, *Odabrani radovi iz stare prošlosti Hrvatske (Opera selecta)*, Zadar, 1996., str. 546; K. APPIO GIUNIO, Bedemi na natpisima Liburnije, *Histria antiqua*, 7, Pula, 2001., str. 46–47.

stanovništvom Starigrada odavno poznati i izloženi na vidljivom mjestu, ulomci dosad nisu obrađeni u arheološkoj literaturi.

Prema kazivanju mještana, arhitektonski ulomci (kvadratna baza i dio tijela stupa kružnog presjeka, kvadratna profilirana baza, dva ulomka tijela stupa, pravokutni arhitektonski ulomak s lučnim dvostruko profiliranim otvorom) pronađeni su na posjedu obitelji Katalinić (sl. 17) uz današnje mjesno groblje (otprilike na istom potezu gdje su pronađeni i epigrafički spomenici). Osim njih, jedan antički ulomak, reljefno ukrašen (motivima astragala, dentikula, prepleta biljnih motiva), ugrađen je kao spolija u pročelje grobne crkvice sv. Jurja koja graniči s posjedom Katalinić. Kao dio groba u oltarnom dijelu crkvice sv. Jurja ugrađen je još jedan arhitektonski ulomak s dvostruko profiliranim poljem i kružnim otvorom u sredini. Arhitektonski ulomak pravokutnog oblika s lučnim dvostruko profiliranim otvorom ugrađen je kao spolija u postolje kamenog križa ispred ulaza u župnu crkvu Sv. Jurja.

S obzirom da su neki od navedenih arhitektonskih ulomaka dosta oštećeni i na njima nedostaju elementi za poblizu dataciju, donijet ćemo podrobniji opis i dimenzije triju ulomaka koje s većom sigurnošću možemo pripisati rimskom vremenu.

Ulomak 1, baza stupa s kvadratnom plintom, trohilus uvučen iznad donjeg torusa i dio tijela stupa kružnog presjeka, oštećen, dimenzija: visina 39,6 cm, promjera tijela stupa 42 cm, baze 62 x 54 cm. Prema kazivanju mještana ulomak je pronađen na posjedu obitelji Katalinić (sl. 15).

Ulomak 2, ulomak korniča monumentalne građevine, izmjenjuju se razni dekorativni i drugi elementi jedan za drugim: ehinus kima, ravni pojas (letvica), lezbijska kima, ravni pojas, niz mutula, slijedi pojas dekoriran prepletom biljnih motiva, dimenzija 52,6 x 19,5 cm. Ulomak je uzidan u pročelje grobne crkvice sv. Jurja i djelomično prekriven žbukom pa su stvarne dimenzije nepoznate. Prema elementima dekoracije mogao bi se datirati u polovicu 1. stoljeća (sl. 14).

Ulomak 3, ulomak pravokutnog oblika s dvostruko profiliranim rubom. U sredini se nalazi kružni otvor, vjerojatno sekundarno dodan, dimenzija: dužine 62,5 cm, širine 49,3 cm, debljine 26,3 cm (sl. 13). Ulomak je ugrađen kao dio arhitekture groba unutar svetišta crkvice sv. Jurja, dimenzije nisu stvarne jer se ulomak nije pokazao u cijelosti.

Zapise o pronalasku raznih arhitektonskih ulomaka (koji danas nisu sačuvani) donosi C. F. Bianchi krajem 19. stoljeća.⁵¹ On spominje pronalazak ulomka brončane ruke kipa nadnaravne veličine (prilikom gradnje župnog dvora), zatim kamene grede (arhitrava) dimenzija 2 x 1,5 m, kaneliranu kolonu stupa i kapitel korintskog stila.⁵²

---

⁵¹ Carlo Frederico BIANCHI, *Zara cristiana*, II, Zadar, 1879., str. 283–284.

⁵² M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, 1909., str. 47–49, spominju ostatke vijenaca antičkih stupova ugrađenih pri završetku stepeništa zvonika u kapeli sv. Jurja u Starigradu.

Svjedočanstvo o postojanju monumentalnih arhitektonskih ulomaka te postojanje carskih natpisa ukazuju nam na mogućnost štovanja carskog kulta u Argiruntu, pa i na postojanje takvog hrama.⁵³

Na potezu od današnjeg župnog dvora i kapelice sv. Jurja do posjeda obitelji Katalinić uočava se koncentracija pronađenih antičkih spomenika. U dvorištu B. Katalinića nalazi se betonska prizemnica, podignuta na temeljnoj stopi zidova jedne veće prostorije, dimenzija otprilike 10,3 x 5,76 m, koja je danas djelomično pod zemljom.⁵⁴ Ostatci zidova prostorije uočavaju se u profilu novije građevine (zid očuvan mjestimično u visini od 90 cm, rađen od nepravilna kamenja povezana debelim slojem sive žbuke, vanjska strana je otučena) i na južnom pristupnom djelu iskopanom radi nadogradnje iste prizemnice. U iskopanom dijelu uočavaju se dva zida, očuvana u visini od oko 1 metra, građena od pravilnih redova većeg i manjeg obrađenog kamenja, povezana žbukom. Zidovi se spajaju pod pravim kutom i čine unutrašnji kut prostorije.⁵⁵ Na prostoru cijeloga dvorišta uočavaju se ostatci ulomaka (kockica) mozaika pretežito bijele boje,⁵⁶ a na hrpama izbačenog kamenja, u prekopanom dijelu dvorišta, ističe se nekoliko nedefiniranih kamenih ulomaka s ostacima profilacija i s utorima, koji bi mogli pripadati arhitekturi rimskog perioda.⁵⁷

Ovakvo stanje na terenu dovodi do zaključka da je na mjestu današnjega mjesnog groblja i susjednoga posjeda Katalinić, bio centar antičkog naselja – forum s hramom, na čijim se temeljima zadržao kontinuitet kulnog mjesta do današnjih dana.⁵⁸ Današnja

---

⁵³ B. NEDVED, nav. dj., 1995., str. 227. Dimenzije arhitrava (2 x 1,5 m) koji navodi Bianchi, odgovaraju dimenzijama arhitrava (visine 1,55 m) ninskog hrama što je najveći dosad pronađeni hram (*Augusteum*) u provinciji Dalmaciji. Na temelju toga autorica pretpostavlja da se slična kulna građevina morala nalaziti i u Argiruntu; K. APPIO GIUNIO, *Magistarski rad*, Zagreb, 1997., str. 263–265.

⁵⁴ Prema kazivanju vlasnika posjeda B. Katalinića, pri gradnji novije betonske prizemnice, unutar zidova na koje je prizemnica nalegla, pronađene su masivne kamene ploče popločenja prostorije koje su bile uredno poslagane jedna do druge (navjerojatnije *in situ*). Unutar i izvan zidova prostorije pronađen je velik broj obrađenih kamenih blokova, ukrašenih motivima cvjetova i ljudskih glava, čija je ukupna dužina iznosila nekoliko desetaka metara (možda ostatci friza, arhitrava i ostalih arhitektonskih ulomaka neke reprezentativne građevine, moguće hrama). Pronađene kamene ulomke preuzeo je tadašnji starigradski župnik don A. Adžija, a njihova sudbina je do danas nepoznata.

⁵⁵ Prostorija je potpuno obrasla u korov i draču, stoga se samo mjestimično može pratiti unutrašnje i vanjsko lice zidova. Takvim stanjem na terenu debljina zidova ostala nam je nepoznata.

⁵⁶ C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, II, Zadar, 1879., str. 283, također spominje vidljive ostatke mozaičnog popločenja bijele i mjestimično šarenih boja, ukrašene motivima cvijeća i grbova.

⁵⁷ Osim ovih nalaza, na prekapanoj površini dvorišta pronašli smo nekoliko ulomaka rimske keramike (od toga par ulomaka keramike tankih stijenki – tere nigre), nešto ulomaka stakla i dva ulomka posude crne boje, rađene bez lončarskoga kola, sa znatnim primjesama kalcita u fakturi koja bi mogla pripadati ranijem željeznodobnom periodu.

⁵⁸ M. SUIĆ, Autohtoni elementi u urbanizmu antičkih gradova našeg primorja, *Opera selecta*, Zadar, 1996., str. 333–348. Na primjeru urbanističkog razvoja rimskih gradova Parentija, Jadera, Aserije i Varvarije uočava da položaj gradskih dominantni (forum s kapitolijskim hramom) u njima odudara od standardne rimske sheme po kojoj bi se središnji gradski trg sa svetištem trebao nalaziti u geometrijskom središtu

grobnica sv. Jurja vrlo vjerojatno je nastala na mjestu starijeg svetišta.⁵⁹ S obzirom da je u tijeku preseljenje starigradskog groblja na novu lokaciju izvan centra grada, možda bi buduća arheološka istraživanja lokaliteta pomogla razriješiti nedoumice oko kontinuiteta života i položaja pojedinih urbanih komponenti antičkoga grada.

Od ostataka arhitekture rimskoga grada također treba spomenuti ostatke dvaju rimskih zidova na prostoru južne obale, prema moru, uz posjed Katalinić. Zidovi su međusobno paralelni (udaljeni oko 4 metra), izlaze iz temelja današnje asfaltirane obale i pružaju se (smjerom sjeveroistok – jugozapad) u more, a vrlo dobro se uočavaju na površini za vrijeme oseke.⁶⁰ Oba zida građena su od pravilno obrađena kamenja, povezana žbukom, a vjerojatno predstavljaju ostatke nekadašnjih rimskih građevina potopljenih zbog podizanja morske razine (sl. 16).

4. KONSTITUCIJA GRADA

Tijekom kasne republike, zaključno s razdobljem vladavine Flavijevaca (od 1. st. pr. Kr. do kraja 1. st. nakon Kr.), na istočnoj jadranskoj obali, razvojem peregrinskih općina formiraju se gradske općine sa samostalnom upravom u rangu kolonija i municipija. Analizom epigrafičke građe ustanovljeno je da su te gradske zajednice bile u potpunosti organizirane prema standardnim rimskim pravnim načelima ustroja gradova.⁶¹

U Liburniji je često da dodjelu municipalnog statusa nekom starom liburnskom ili novoosnovanom naselju pratimo preko gradnja (ili obnova) bedema (u natpisima formula *murum et turres dedit*), za koje nalazimo potvrde na natpisima iz Argirunta,⁶² Arbe⁶³ i Jadera.⁶⁴ Gradnjom bedema spomenuta naselja dobila su jedan od najosnovnijih atributa antičkoga grada.

---

grada, uz križanje glavnih gradskih komunikacija (*cardo maximus* i *decumanus maximus*). Do smještaja gradskih dominantni na periferiju naselja dolazi zbog prilagođavanja antičkih adaptacija ilirskim autohtonim tradicijama, naslijeđenim iz prapovijesnog razdoblja.

⁵⁹ Crkvice sv. Jurja danas je u posve ruševnom stanju jer su se u nju, nakon izgradnje nove župne crkve sv. Jurja (1850. g.) stotinjak metara jugoistočno, počeli ukapati pokojnici. Nedavnim čišćenjem ostataka crkve, koja je cijela bila zarasla u bršljan, na vidjelo je izašao antički ulomak ugrađen kao spolija u pročelje crkve (ulomak br. 2). Po izgledu crkvice pretpostavlja se da bi mogla imati raniju srednjovjekovnu fazu (A. GLAVIČIĆ, 2003.), međutim takve pretpostavke trebalo bi potvrditi arheološkim istraživanjima.

⁶⁰ Zid 1 sačuvan je u dužini od 180 cm, visini od 25 cm, a širine je 75 cm. Građen je od pravilno obrađena kamenja izvana, i manjeg, neobrađena kamenja iznutra (ispuna). Zid 2 je vrlo loše očuvan, prati se u dužini od 90 cm, širok je 60 cm i mjestimično sačuvan u visini od oko 40 cm.

⁶¹ M. GLAVIČIĆ, *Disertacija*, 2002., str. 590.

⁶² ILJug 2894; M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 50–51; J. MEDINI, nav. dj., 1969., str. 52–53.

⁶³ CIL 3, 3117; [*Imp(erator) Caesar divi f(i)lius / Augustus / imp(erator) XII tr(ibunicia) pot(estate) XII / murum et turres / dedit*].

⁶⁴ CIL 3, 13264; [*Imp(erator) Caesar divi f(i)lius / Augustus parens / coloniae murum turris / dedit*]; CIL 3, 2907; [*Imp(erator) Caesar divi f(i)lius Aug(ustus) / parens coloniae murum / et turris dedit / T(itus) Iulius Optatus turris vetustate / consumptas impensa sua restituit*].

Ostali podatci o municipalnoj konstituciji odnose se na postojanje, djelovanje i sastav gradskog vijeća (*ordo decurionum*), koje je inače bilo utemeljeno pri dobivanju municipaliteta pojedinog naselja. Neke su gradnje javnih objekata privatnim sredstvima bile podignute kao uvjet za prijem u gradsko vijeće. U tom smislu može se interpretirati natpis iz Argirunta, podignut *ob (honorem) dec(urionatum)*, koji je Gaj Julije Sula (povodom svoga izbora u gradsko vijeće) posvetio carici Liviji Juliji Augusti. Njegovo ime (*Julius*) ukazuje da je građansko pravo dobio dosta rano, u doba Cezara ili Augusta.⁶⁵ *Iulii* su, inače, vrlo brojni na prostoru Liburnije, gdje su dokumentirani među magistratima i drugim uglednicima, a vrlo vjerojatno su pripadnici domaćeg vladajućeg sloja koji dolaskom Rimljana zadržavaju vrhovne upravne funkcije u svojoj zajednici.⁶⁶

Argirunt najvjerojatnije spada u kategoriju municipija kojima su gradski vijećnici većinom autohtonog podrijetla. Prema epigrafičkim ostacima i natpisima na materijalu svakodnevne upotrebe, znamo da je u gradu postojao i određen broj italskih doseljenika koji su mogli obavljati neke magistratske funkcije. Poznati su natpisi s imenima nekih italskih obitelji s kraja 1. i početka 2. stoljeća, kao na primjer *Turcii*, *Aufidii*, *Metinii*⁶⁷ i *Quinctii*.⁶⁸ Natpis na jednom nadgrobnom spomeniku (ILJug 2895), koji za života majka podiže sinu, dokazuje da je pokojnik bio pripadnik Devete pretorijanske kohorte.⁶⁹ Podizateljica spomenika ima *nomen* koji se u drugim dijelovima provincije veže uz dodjelu građanskih prava za Hadrijana i Antonina Pija, dakle u vrijeme kada u Liburniji gotovo da i nema takvih primjera. Stoga je logična pretpostavka da je majka spomenutog pretorijanca na područje Argirunta doselila iz unutrašnjosti.⁷⁰

Članovi gradskih vijeća liburnskog podrijetla sasvim sigurno su potomci vladajućeg sloja rodovske aristokracije iz razdoblja liburnske samostalnosti. Oni su zadržali povlašteni društveni i imovinski status (jer rimska vlast većini zajednica nije

---

⁶⁵ M. SUIĆ, Zadar u starom vijeku, *Prošlost Zadra*, 1, 1981., str. 238; J. J. WILKES, *Dalmatia*, London, 1969., str. 488; M. GLAVIČIĆ, *Disertacija*, 2002., str. 514–515; A. KURILIĆ, *Disertacija*, Zadar, III, 1999., str. 167.

⁶⁶ J. J. WILKES, *Dalmatia*, London, 1969., str. 315; A. KURILIĆ, *Disertacija*, Zadar, III, 1999., str. 220; M. GLAVIČIĆ, *Disertacija*, 2002., str. 514.

⁶⁷ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 59–61; M. SUIĆ, Zadar u starom vijeku, *Prošlost Zadra*, 1, Zadar, 1981., str. 238; A. KURILIĆ, nav. dj., 1999., III, spomenici AK 2925, 2926, 2929.

⁶⁸ ILJug 2897; M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 51, Natpis je služio kao dovratnik u edikuli grobišne crkvice sv. Jurja, dosta je oštećen, a iz fragmentiranih redaka se čita [—] *Quinc[tius] ?] f. Max (imus) / Proculus*.

⁶⁹ ILJug 2895; A. COLNAGO – J. KEIL, *Archaeologische Untersuchungen in Norddalmatien, Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, 8, Beč, 1905., str. 57; *C. M(arcio?) Se[v]ero eq / uiti ex singularib / us ex c(o)hor(te) praetoria IX / stip(endiorum) II vixit an(nis) XXX / Ael(ia) Maxima ma / ter filio infeli / cis(simo) b(ene) m(erenti) et sivi(!) / viva fecit*. Ovaj natpis (pronađen 1904. u Starigradu) danas se nalazi u Muzeju Obrovac, dimenzija: visine 50 cm, širine 32 cm i debljine 12 cm. Na donjem polju, ispod natpisa, uklesana je *ascia*.

⁷⁰ M. SUIĆ, Zadar u starom vijeku, *Prošlost Zadra*, 1, Zadar, 1981., str. 238; A. KURILIĆ, nav. dj., 1999., I, spomenik AK. 1751; ISTA, Obitelj u ranorimskoj Liburniji, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 34 (21), Zadar, 1995., str. 72.

mjenjala imovinsko-zemljišne odnose) pa je ovakav ustroj gradskih vijeća dokaz o postojanju kontinuiranosti vlasti iz predrimskih vremena.⁷¹

Broj dekuriona u sastavu gradskih vijeća u Liburniji vjerojatno je varirao jer je ovisio o veličini i ekonomskoj snazi naselja i teritorija koji mu je pripadao.⁷² U većini liburnskih municipija cenz gradskih vijećnika bio je manji od 100 000 sestercija, a gradska vijeća su mogla imati manje od 100 vijećnika.⁷³ Postoje i mišljenja da zajednice poput Argirunta, Nedina, Korinija, Cvijine gradine (*Ansiun*?) nisu imale privredne mogućnosti za konstituciju gradskih vijeća te su bile atribuirane koloniji Jader.⁷⁴

Premda nije pronađen natpis na kojem se izričito spominje municipalni status Argirunta, o tome indirektno govore izgrađeni bedemi, postojanje gradskog vijeća te štovanje carskog kulta u vrijeme kad je dovršeno konstituiranje gradskih samouprava u obližnjoj koloniji Jader i municipiju Enoni. Ovi dokazi ukazuju na stjecanje municipaliteta za vladavine cara Tiberija polovicom 1. stoljeća. To indirektno pokazuje i Plinije koji krajem Republike Argirunt ubraja u *oppida*. Zasad nam nije sigurno poznat tribus u koji je bio upisan, već se pretpostavlja da je to bio tribus *Claudia* ili *Sergia*.⁷⁵

5. GRANICE TERITORIJA

Granice teritorija rimskog Argirunta ne mogu se sa sigurnošću odrediti, ali se prema brojnosti i razmještaju gradinskih lokaliteta predrimske *civitas*, te usporedbom s pružanjem teritorija nekih gradova Velebitskog podgorja, ipak može odrediti približan teritorijalni opseg zajednice.⁷⁶

---

⁷¹ J. MEDINI, *Ordines decurionum Liburniae*, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 12 (5), Zadar, 1974., str. 50.

⁷² Osnovni kriterij za prijem u gradsko vijeće bio je cenz, odnosno bogatstvo koje je posjedovao kandidat. Cenz se popisivao svakih 5 godina i nije bio strogo određen – ovisno o gospodarskim prilikama. Najčešće je vijećnik morao posjedovati imovinu u vrijednosti od 100 000 sestercija (oko 100 kg srebra). Primanjem u vijeće dekurion je plaćao upisninu (1000–5000 sestercija) ili je u istoj vrijednosti podizao neku munificijenciju.

⁷³ U pravilu su vijeća nekih gradova imala 100 vijećnika zbog čega se i zovu *centumviri*, ali u manjim gradovima moglo ih je biti manje odnosno u većim gradovima više. Visina cenza i broj vijećnika ovisila je o stvarnim privrednim i teritorijalnim mogućnostima zajednice, M. GLAVIČIĆ, *Disertacija*, Zadar, 2002., str. 97; J. MEDINI, nav. dj., 1974., str. 45–46.

⁷⁴ Lujo MARGETIĆ, *Plinio e le comunità della Liburnia*, *Atti*, 9, Centro di ricerche storiche, Rovigno – Trieste, 1978.–1979., str. 336; B. NEDVED, nav. dj., 1995., str. 226; smatra da su svi pronađeni dokazi najvjerojatnije potvrda ustroja naselja gradskog tipa sa samoupravom, ali sa smanjenim pravima s obzirom na koloniju odnosno municipij.

⁷⁵ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 20, bilj. 31; M. SUIĆ, *Zadar u starom vijeku*, Zadar, 1981., str. 238; J. J. WILKES, *Dalmatia*, London, 1969., str. 488; M. ZANINOVIĆ, nav. dj., 1981., str. 194–195; ISTI, *Naselja i teritorij u antici Hrvatskog primorja*, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 13, Zagreb, 1988., str. 14.

⁷⁶ M. GLAVIČIĆ, *Civitas – municipium Lopsica*, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 35 (22), Zadar, 1996., str. 45–70, Autor na temelju konkretnih primjera prati nastajanje teritorijalne zajednice (*civitas*), čije je

Dakle, teritorij predrimске zajednice (kasnije rimskog municipija) obuhvaćao je 18 dosad poznatih gradinskih naselja, od kojih su neka bila visoko u velebitskom zaleđu, pa pretpostavljamo da se općinski teritorij protezao duboko u planinsko zaleđe obuhvaćajući područje od oko 220–250 km².

Teritorij podvelebitskih gradova bio je mnogo veći od površine rasprostiranja ostalih južnoliburnskih općina (otprilike 25–100 km²) upravo iz razloga što je obuhvaćao teško pristupačne i neplodne visokogorske planinske predjele na kojima su se nalazili najkvalitetniji pašnjaci i izvori vode. O tim stočnim pasištima u ljetnim su mjesecima ovisili stanovnici gradinskih naselja uz obalu orijentirani na stočarstvo.⁷⁷ U višim planinskim predjelima egzistirala su samo rijetka gradinska naselja, i to samo na prostorima s posebnim prirodnim pogodnostima kao što su: obradiva zemlja, izvori vode, blizina trgovačkih putova, pašnjaci, položaj zaklonjen od atmosferalija, a kakve nalazimo (u zoni velebitskih poda na nadmorskoj visini od 800–900 metara) na poljima Malo i Veliko Rujno te Malo Libinje (karta 1/4, 5, 6, 16). Vjerojatno su ta naselja rimskim osvajanjima zadržala sezonski karakter.

Pretpostavljena granica teritorija predrimске i rimske zajednice ide od današnje Svete Marije Magdalene (Mandalina) na sjeverozapadu, do otprilike Rovanjске na jugoistoku, zaključno s najvišim vrhovima Velebita prema sjeveru (karta 1). Na potezu od Mandaline⁷⁸ prema Obljaku i Bristovcu mogla je ići sjeverozapadna granica prema susjednom Vegiju jer je to područje, izgleda, bilo prirodna geografska međa. Na tom potezu razgraničenje se poklapa s nekadašnjom sjeverozapadnom granicom zadarske biskupije u kasnoj antici,⁷⁹ djelomično s granicom ninske županije u srednjem vijeku,⁸⁰ te

---

središte (*oppidum*) bilo na Gradini u Sv. Jurju kojeg izvori spominju pod nazivom *Lopsica*. Rimskim osvajanjem naselje se seli u podnožje Gradine uz morsku obalu gdje nastaje grad koji zadržava isti naziv. Rimska *Lopsica* postaje municipij, čiji je teritorij (kao i teritorij predrimске *civitas*), osim priobalja, obuhvaćao i prostor koji se prostirao duboko u unutrašnjost Velebita, ukupne površine otprilike oko 170 km²; S. ČAČE, Pogranične zajednice i jugoistočna granica Liburnije u kasno predrimsko i u rimsko doba, *Diadora*, 11, Zadar, 1989., str. 72, bilj. 33, cit. "podvelebitskim središtima valja pridružiti znatne dijelove Velebita, pa su tako Ortoplini, Begi i Argiruntini mogli raspolagati s po 250–300 km²."

⁷⁷ Priobalna naselja već tada su se bavila sezonskim stočarstvom kao glavnom gospodarskom djelatnosti. U proljetnim mjesecima stanovnici priobalnih naselja svoju stoku su selili na više planinske predjele u podgorje i u zone tzv. velebitskih poda (od 200–900 metara nadmorske visine) s dovoljno svježe trave za prehranu stoke. Tijekom mjeseci ljetne suše stada su se gonila na još više planinske predjele (zona nadgorja i vrhgorja, od 900–1750 metara nadmorske visine) s najvećim i najkvalitetnijim pašnjacima, kao npr. Malo i Veliko Rujno, Jelovac, Oglavinovac, Javornik, Struge, Bunovac, Malovan, Sveto brdo, Dušice, Štirovac itd., i tamo su ostajala do početka jeseni (do sredine ili kraja mjeseca rujna), kad bi se zajedno sa svojim vlasnicima vraćala nazad u primorje. O sezonskom stočarstvu više u: Mirko MARKOVIĆ, *Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu*, *Zbornik na narodni život i običaje južnih Slavena*, 48, Zagreb, 1980., str. 5–133.

⁷⁸ Posljednji granični lokaliteti Argirunta prema teritoriju Vegija na sjeverozapadu vjerojatno su Trošeljeva gradina i Gradina Lisarica, udaljene oko 15 km od Starigrada, a tolika je otprilike mogla biti i udaljenost Vegija od svojih granica.

⁷⁹ Ante UGLEŠIĆ, *Ranokršćanska arhitektura na području današnje Zadarske nadbiskupije*, Edicija Filozofskog fakulteta u Zadru, Monografije, sv. 3, Zadar, 2002., str. 7, cit. "Po svemu sudeći

granicom podjele između Mletačke Republike i Hrvatske u 17. stoljeću.⁸¹ Tim potezom ide i današnja granica između zadarske i ličko-senjske županije (gdje završava i granica starigradske općine), pa nam se nameće logična pretpostavka da takva kontinuiranost razgraničenja svoje korijene vuče iz razdoblja antike, kada je istim potezom završavao teritorij rimskog municipija Argirunta, naspram teritorija Vegija (Karlobaga).

Sa sjeverne strane pojas velebitskih vrhova (Visočica, Čelavac, Badanj, Vaganski vrh, Sveto brdo itd.) oduvijek je tvorio prirodnu barijeru između dalmatinskog i ličkog prostora, a vjerojatno je kroz željezno doba tim pravcem išlo razgraničenje između liburnskog i japodskog teritorija, što se kasnije moglo zadržati i kroz period antike. Poznato je da su stanovnici Primorja i Like sve do sredine 20. st. u proljetnim i ljetnim mjesecima za potrebe svojih stada koristili točno utvrđene pašnjake u zoni velebitskog nadgorja.⁸² S obzirom da taj pojas oskudijeva arheološkim lokalitetima možemo pretpostaviti da su i japodske zajednice koristile pojedine planinske pašnjake sa ličke strane Velebita, pa je granica dodira mogla ići i nešto niže, rubom primorskog obronka Velebita (Stap, Dalmatinska vrata, Golić (poviše Jelovačkih vrata), Vilin kuk, Debelo brdo, Buljma i Struge) prema vrhovima na višoj nadmorskoj visini (Vaganski vrh, Malovan, Babin kuk, Sveto brdo) te niže prema Dušicama, Libinju itd.

Istočnu granicu ovog područja prema teritoriju Cvijine gradine (*Ansium* ?) ili Klambete (?) najmanje smo u mogućnosti pratiti jer ne postoji nikakvih indicija dokle je ona mogla sezati. Je li završavala na području Malog i Velikog Libinja ili se protezala do Tulovih greda i rimske ceste preko Malog Halana, nismo u mogućnosti odgonetnuti.⁸³ Jedini spomen tog područja u arheološkom smislu donose Abramić i Colnago koji su

---

sjeverozapadna granica zadarske ranokršćanske biskupije (5. st.) bila je na potezu od današnje Mandaline do Tribnja gdje je nekad završavao ager municipija Argirunta, a granicu prema sjeveru činio je Velebit."

⁸⁰ Vinko VALČIĆ, Granice ninske županije, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 228, Zagreb, 1952., str. 95–112. Na karti granica ninske županije, koje autor donosi interpretacijom darovnice Andrije II. iz 1205. g., vidimo da se ona prostirala i dijelom podvelebitskog područja na potezu Tribanj – Konj, a na sjeveru sve do primorskih vrhova Velebita.

⁸¹ Karlovačkim mirom iz 1699. g. ustanovljena je nova zemaljska granica između mletačke Dalmacije i Hrvatske, koja je išla od tzv. Tromede sjeverozapadno do Knina, gdje je skretala na greben južnog Velebita sve do Debelog kuka, odakle se spušta prema Primorju i na sjeverozapadu završava kod Lisarice (Mandalina).

⁸² M. MARKOVIĆ, Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu, *Zbornik na narodni život i običaje južnih Slavena*, 48, Zagreb, 1980., str. 5–133.

⁸³ Lokalitet Gradina poviše Kneževića, pripadajuća nekropola i kameni humci (Lični dolci) na Malom Libinju najistočniji su poznati lokaliteti koji su zasigurno ulazili unutar granica opisivanog teritorija. Područje istočno od Velikog Libinja prema Tulovim gredama slabo je istraženo pa se ne može stvoriti određena slika o naseljenosti i pripadnosti toga teritorija u prapovijesnom i antičkom dobu. Izgleda da je tim područjem u 18. stoljeću išla granica između teritorija Venecije i Turske. O tome nam svjedoči nekoliko kamenih međaša sa prostora Velikog i Malog Libinja (južna strana crkve sv. Petra na Velikom Libinju, kota Čovik, južno od crkve sv. Ivana Glavosjeka na Malom Libinju), koje je rekognosciranjima ustanovio Ante Glavičić, vidi A. GLAVIČIĆ, Prilog istraživanju starohrvatske sakralne arhitekture na primorskim padinama Velebita i Velike Kapele I., *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1981./1982., str. 112–113.

zabilježili podatak o postojanju rimskog natpisa na položaju Tesana greda između Stražbenice i Pločetine (poviše Jasenica), kuda je išla trasa rimske ceste.⁸⁴

Pronalaskom terminacijskog natpisa na ovom području uvelike bi se riješile nedoumice oko istočne i jugoistočne granice teritorija rimskog Argirunta prema teritoriju obližnjih zajednica (*Ansium*, *Clambetae* ?). S obzirom da spomenuti natpis nije dokumentiran ni sačuvan, vijest o njegovom postojanju ne možemo uzeti u obzir kao dokaz, stoga pitanje pružanja istočne granice Argirunta i pripadnosti nekih gradinskih naselja poviše Jasenica (Razvršje, Dračevac, Gradac) ostavljamo otvorenim za buduća istraživanja.

Prema jugoistoku se granica mogla pružati potezom između današnjeg Modriča i Rovanijske (kojim ide nedavno ustanovljena jugoistočna granica općine Starigrad prema općini Jasenice), najdalje prema Masleničkom ždrilu i utoku Zrmanje u Novigradsko more. Velebitski kanal je zasigurno bio prirodna granica Argirunta na jugu, međutim, pripadnost teritorija južne – suprotne strane Velebitskog kanala (do Novigradskog mora) nekoj određenoj zajednici nije lako odrediti. Područje na kojem su prije dolaska Rimljana egzistirala brojna gradinska naselja (Budim, Prizida, Gradina Vinjerac, Lergova gradina, Miolovića gradina, Gradina od Bokulje, Beretinova gradina, Šibenička glavica, Ljubač–Ljubljana i Venac), zasigurno je intenzivno komuniciralo s nasuprotnom obalom Velebitskog kanala i u antici.⁸⁵ Je li ovo područje pripadalo teritoriju rimskog municipija Enone⁸⁶ ili je možda mjesto ubikacije zasad nepoznate zajednice Pasina, koju spominje Plinije,⁸⁷ problemi su koje je na ovako slabom stupnju istraženosti vrlo teško riješiti.

---

⁸⁴ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 20. Na položaju Tesana greda, između Stražbenice i Pločetine, stajao je latinski natpis (po kojem je položaj najvjerojatnije i dobio ime) koji su seljaci razbili za klačinu nedugo prije njihova dolaska. Budući da su autori ovog rada rekognosciranjem ubicirali dio trase rimske ceste, pretpostavili su da je na spomenutom položaju stajao miljokaz; B. NEDVED, nav. dj., 1995., str. 224–226, smatra da se prije spomenuti natpis mogao odnositi na razgraničenje između stanovnika teritorija rimskog Argirunta i neke obližnje zajednice.

⁸⁵ Od spomenutih lokaliteta istražena je jedino Beretinova gradina na kojoj je ustanovljena kontinuiranost života od početka željeznog doba (od II. faze liburnske kulture odnosno 9. st. pr. Kr.) do razdoblja kasne antike (6. stoljeće), kad je naselje porušeno i više nije obnavljano. Š. BATOVIĆ, Istraživanje ilirskog naselja u Radovinu, *Diadora*, 4, Zadar, 1968., str. 56–58, 61–69.

⁸⁶ M. SUIĆ, Antički Nin (*Aenona*) i njegovi spomenici, *Opera selecta – Odabrani radovi iz starije povijesti Hrvatske*, Zadar, 1996., str. 558, cit. "Enonskoj zajednici je pripadao sav teritorij što se nalazi na sjeverozapadnom kraju Ravnih Kotara, od Novigradskog mora gdje se doticao s teritorijem Korinija i Klambeta, do Privlake i otoka Vira (koji je tada još bio spojen sa kopnom), i od Planinskog kanala gdje se sastajao s područjem Argirunta pa negdje do između Petrčana i Dikla, gdje se opet doticao agera jadestinske kolonije."

⁸⁷ S. ČAČE, Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Plinija, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32 (19), Zadar, 1993., str. 12–17. U 140. poglavlju Plinije ubraja u dužobalna liburnska naselja i zajednicu Pasina kojoj današnja historiografija ne nalazi smještaj (Plin. 140. *Cetero per oram oppida a... Argyrintum, Corinium, Aenona, civitas Pasini, flumen Telavium...*). Sasvim je moguće da su Pasini bili priobalna zajednica koja je zauzimala sjeverni dio dalmatinskog kopna oko zapadnog dijela Novigradskog mora, na sjeverozapadu prema području Enone, a na sjeveru do obala Velebitskog kanala. Na tom području nalazi se

Postoje neka mišljenja da je sjeverni dio teritorija otoka Paga (*Cissa*) mogao biti pod upravom Arbe, a južni pod Argiruntom ili Enonom.⁸⁸ Kao argument se navodi činjenica da su dominantni pripadnici društvene hijerarhije otoka Paga bili pripadnici obitelji *Quinctii* (natpis iz Vlašića, CIL 3, 3113),⁸⁹ čiji se članovi također nalaze u gornjim slojevima Arbe (CIL 3, 3114)⁹⁰ i Argirunta (ILJug 2897). Otok Pag je bio značajan zbog solana u kojima je ležala velika financijska dobit, stoga su one vjerojatno bile pod upravom carskog fiska (državne interese šttili su *salinatores aerarii*) i senatorskih zakupnika,⁹¹ a ne lokalnih municipija i jačih središta. Pripadnici imućnijeg sloja stanovništva Argirunta i Arbe imali su posjede na otoku Pagu i sudjelovali u javnom životu *Cissae*, ali većih udjela u glavnim otočnim solanama vjerojatno nisu imali.

6. GRADSKA NEKROPOLA

Položaj antičke nekropole istražen je i objavljen početkom 20. st. Rezultati istraživanja pokazali su da se groblje protezalo u dužini od 500 m sa sjeverne i južne strane rimske ceste koja je od Paklenice (tj. od današnjeg sjedišta N. P. Paklenica) s jugoistoka vodila prema bedemima i ulazu u grad (sl. 8/1).⁹² Unutar grobnih parcela, paralelnih s obalom duž cijele ceste, istraženo je 400 paljevinskih grobova. Danas se ondje nalaze kuće i vikendice (pri gradnji se još uvijek nailazi na ostatke grobova, sl. 6), a dio je nasut za potrebe izgradnje Jadranske magistrale.

Većina grobnih parcela bile su odvojene oko pola metra jedna od druge (neke i više) i podijeljene zidicama na manje parcele, površine 30–40 m², unutar kojih je pronađen velik broj raznih tipova urni s mnoštvom bogatih priloga. Većina luksuznih uvoznih predmeta pronađena je u nekoliko najbogatijih grobova.⁹³

---

nekoliko jačih gradinskih naselja koja pokazuju tragove naseljenosti u kasnoliburnsko i ranorimsko doba, a neka čak i do kraja antike: Budim, Lergova gradina, Beretinova gradina, Venac i rt Ljubljana.

⁸⁸ A. STARAC, *Rimsko vladanje u Istri i Liburniji*, Liburnija II, Pula, 2000., str. 82–83; M. GLAVIČIĆ, *Disertacija*, 2002., str. 48; B. NEDVED, *Felix Arba*, Pregled povijesti i spomenika otoka Raba u rano rimsko doba, Rab, 1990., str. 42.

⁸⁹ Zavjetni žrtvenik iz Vlašića na Pagu s natpisom (*Divo Aug(usto) / sacr(um) / L(ucius) Quinctius C(ai) f(ilius) / Gallus testamento / poni iussit*) podigao je L. Kvintije Gal u čast Augusta. Natpis se datira u početak Tiberijeve vladavine (drugo desetljeće 1. st.). Gal je bio italski doseljenik čija je obitelj pripadala gornjim slojevima društva Arbe i Argirunta; J. J. WILKES, 1969., str. 199; A. STARAC, nav. dj., 2000., str. 83.

⁹⁰ *Iovi / Optimo / Maximo / Sex(tus) Quinctilius / Q(uinti) f(ilius) Seneca veter(anus) / coh(ortae) IIII pr(aetoriae) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*.

⁹¹ Pripadnici poznate senatorske dinastije *Calpurnii* spominju se na zavjetnom žrtveniku iz Caske (ILJug 260), koji se datira u Augustovo doba ili na početak Tiberijeve vladavine.

⁹² Površina cijele nekropole pružala se do mora, a najvjerojatnije je njezin južni dio, uslijed dizanja morske razine u novije vrijeme potopljen. Na to ukazuju dvije istražene grobne parcele, naznačene u tlocrtu nekropole, koje su bile djelomično u moru; M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 52–53.

⁹³ ISTI, nav. dj., 1909., str. 55–59.

U grobu označenu kao "Grob djevojčice", unutar kamene i u nju umetnute staklene urne pronađeno je nekoliko staklenih posuda s pečatom, jantarni predmeti (nekoliko figurica, kutijica, naušnice s figuralnim prikazima i amuletima, perle nanizane na brončanu žicu), toaletni pribor, gema od oniksa, FORTIS lucerna i jedan Domicijanov novčić.

"Grob jahača" dao je nalaze raznovrsnih staklenih posuda, jednu brončanu posudu, ostatke oružja (željezni mač s koricama, strjelice) i konjske opreme (željezni češalj za konja, brončana plitica, brončani držak koji završava u obliku pseće glave), dva brončana zvona, ključ s bravom, brončano prstenje, FORTIS lucernu i Hadrijanov novčić. U blizini urne nađen je i nadgrobni spomenik koji s nalazima groba svjedoči o vojničkom zanimanju pokojnika i doseljeničkom podrijetlu pokojnikove obitelji (ILJug 2895).

"Grob ribara" odlikuje se nalazima staklenih i keramičkih posuda, ribarskog alata (brončane udice, osti, sjekira i željezna kliješta), nakita (lanac s medaljonom, emajliran broš), kockica i žetona za igru, dviju fibula, jednog zvona, drvene kutijice te brončane lucerne.⁹⁴

Osim ovih triju najbogatijih grobova, obilje arheološke građe pronađeno je i u ostalim grobovima. Tu u prvom redu spadaju raznovrsni nakitni predmeti od jantara, poludragog kamenja, srebra, bronce, i stakla. Jantarni primjerci su rijetki, a kod nas su, osim nalaza iz Argirunta, pronađeni u Jaderu, Enoni, Aseriji i Skardonu.⁹⁵ Zanimljivi su primjerci prstenja s portretima žena i erota,⁹⁶ figurica u obliku životinja (pas, ovca s janjetom, školjka, morska kozica), perli, kutijica (u obliku glave Pana) i fibula. Svi primjerci pronađeni na ovoj nekropoli slični su onima pronađenim u Akvileji, a datiraju se krajem 1. i početkom 2. st., što dokazuje i s njima pronađen novac. Osim jantara, tu su i predmeti izrađeni od poludragog kamenja (karneola, jaspisa i oniksa), nađeni samo u ženskim grobovima.⁹⁷

Od ostaloga nakita pronađen je velik broj prstenja, narukvica, naušnica, fibula⁹⁸ i fibula – broševa, malih falera (od zlatnog i srebrnog lima koje su se nosile zašivene na odijelu ili bile zakucane kao aplikacije na drvenim kutijicama), tu je i medaljon s

---

⁹⁴ ISTI, nav. dj., 1909., str. 57–58.

⁹⁵ I. FADIĆ, *Le ambre di Argyrintum, Lungo la via dell' Ambra, Atti del Convegno di studio*, Udine, 1996., str. 89–109; ISTI, *Antički jantar u Liburniji, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 19, Područje šibenske županije od pretpovijesti do srednjeg vijeka, Zagreb, 1998., str. 161–165.

⁹⁶ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 97–102; N. CAMBI, *Imago animi – Antički portret u Hrvatskoj*, Split, 2000., str. 14.

⁹⁷ Podrijetlo vuku iz Akvileje, gdje su se proizvodile bočice i školjke od gorskog kristala koji se kopao u Alpama; M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 102–103.

⁹⁸ ISTI, nav. dj., 1909., str. 90–98. Pronađen je velik broj fibula različitih inačica: srednjolatske, spiralne, zglobne, noričko–panonske, omega, pozlaćene lučne, koljenaste, aucissa i dr; B. NEDVED, *Nakit rimskog razdoblja u zadarskom kraju, Nakit na tlu Dalmacije od prapovijesti do danas – Izložba*, Zadar, 1981., str. 167–176.

privjescima (ILJug 2896)⁹⁹ te srebrna bula (nepoznate namjene). Od toaletnog pribora nađeno je mnoštvo ogledala, posudica za masti, brončanih ili drvenih kutijica prekrivenih koštanim reljefima, u kojima se držao toaletni pribor: češljevi, igle za kosu, spatule, pincete i sl. Toaletni pribor muškarca činile su bočice za ulja, posude za kupaonicu i britve.

Od pronađenog materijala posebno je vrijedna kolekcija staklenih posuda s dosta različitih tipova. Većina predmeta se čuva u zbirci Arheološkog muzeja u Zadru, a jedan dio završio je u Muranu odakle nije vraćen. Najveća količina dosad objavljenog stakla iz liburnskih središta potječe iz Argirunta.¹⁰⁰ Zbirka stakla sadrži 145 staklenih predmeta različite provenijencije i tipoloških skupina, od uobičajeno trbušastih i kvadratičnih boca, čaša i zdjelica, do staklenih urni različitih tipova (*olla cineraria*), ritona, balzamarija, modiola, aribala, amforiska i dr.¹⁰¹ Osim staklenih, pronađen je veći broj brončanih i keramičkih posuda, oružja (vrhovi piluma strjelica, koplja, mač s koricama, noževi) i oruđa (čekići, kliješta, noževi, osti, udice, ključevi, kameno oruđe).

Unutar grobnih cjelina pronađen je veliki broj keramičkih uljanih svjetiljki – lucerni, osobito onih s reljefnim žigom tvornice (tzv. firma lampe).¹⁰² Ustanovljeno je 25 različitih proizvođača, a najbrojnije su FORTIS (25 primjeraka), zatim CRESCES, ATIMETI, STROBILI i VIBIANI.¹⁰³ Manjim brojem primjeraka zastupljene su lucerne sa žigom proizvođača FELIX, FESTI, OCTAVI, VRSIO, EIGIDI, APRIO, SABINI, SEXTI i dr. Osim keramičkih lampi pronađene su i brončane lucerne te brončane posude. Svi pokojnici unutar istražene nekropole bili su incinerirani, a njihovi posmrtni ostatci polagani su u keramičke, kamene i staklene urne.¹⁰⁴ Unutar perimetara pojedinih parcela, pokraj kamenih urna sa skupocjenim nalazima, pronađene su i grube urne koje su najčešće sadržavale samo lucerne i novčiće pa se pretpostavlja da su uz članove uže obitelji bili pokapani i članovi obiteljske posluge u dužem periodu. Po grobnim priložima može se zaključiti spol pokojnika; oružje, oruđe, strugači, udice i kockice za igru stavljale su se muškarcima, a toaletni pribor, nakit i ukrasni predmeti od jantara ženama.

---

⁹⁹ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 104–106. Privjesci su u obliku bršljanovog lišća. S prednje strane je reljefni prikaz kipa bradatog božanstva u jednoj edikuli ukrašenoj stupovima korintskog stila, a sa stražnje strane nalazi se ugraviran natpis s imenom vlasnika (*L. Valeri / 7(centuria) Procli*).

¹⁰⁰ Zbirku stakla iz Argirunta te staklene predmete iz drugih liburnskih središta u najvećoj količini obradio je Ivo Fadić u disertaciji *Antičko staklo u Liburniji*, Zadar, 2001.

¹⁰¹ I. FADIĆ, *Antičko staklo Argyrumtuma*, *Katalog izložbe*, Starigrad, 1986., str. 10–13; ISTI, *Disertacija*, Zadar, 2001., str. 89; ISTI, *Argyrumtum u odsjaju antičkog stakla*, Zadar, 2006., str. 19–119.

¹⁰² Mali dio pronađenih lucerni danas je sačuvan, a ti primjerci se nalaze u Arheološkom muzeju u Zadru. Od firma lampi tu su dva primjerka sa pečatom COMMVNIS te po jedan s pečatima APRIO, FESTVS, SEXTI, STROBILI, VRSIO i PASTOR (inv. br. 0.22, 0.161, 0.810, 0.310, 0.1200).

¹⁰³ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 65–75; I. FADIĆ, *Starigrad u antici*, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad–Paklenica, 1995., str. 230.

¹⁰⁴ I. FADIĆ, *Staklene urne u obredu pokapanja u antičkoj Liburniji*, *Histria antiqua*, 8, Pula, 2001., str. 269–270.

Od većeg značaja su prilozi kojima se može odrediti podrijetlo. Obične urne su proizvodile lokalne radionice, dok su one finije izrade uvezene.¹⁰⁵ Pojedini primjerci staklenih posuda po tipologiji potječu iz ciparskih, egipatskih i sirijskih radionica, dok pečati proizvođača na nekim staklenim predmetima svjedoče o izradi u italjskim radionicama, vjerojatno i u samom Rimu. Brončane posude dolaze iz kapuanskih radionica i mogu se datirati u 1. stoljeće, dok jantarni predmeti vjerojatno potječu iz Akvileje.¹⁰⁶ U blizini Akvileje nalazila se tvornica opeka koja je svojom robom opskrbljivala čitavi sjeverni Jadran, a njezini proizvodi pronađeni su i na ovoj nekropoli.¹⁰⁷

U jednom od istraženih grobova pronađen je ulomak donjeg dijela liburnskog nadgrobnog spomenika – tzv. liburnskog cipusa, što nam na određeni način potvrđuje da je stanovništvo Argirunta u funeralnoj praksi bilo prožeto liburnskom kulturom.¹⁰⁸ To je jedini ulomak cipusa pronađen ovdje pa se pretpostavlja da je ta vrsta nadgrobnih spomenika u kasnijim vremenima uništena ili su završili kao građevinski materijal u okolnim građevinama, što je razlog njihovu nedostatku na ovoj nekropoli. Nadgrobni natpisi pronađeni su u ulomcima, a njihov sadržaj je samo djelomično odgonetnut. Dokazuju postojanje italjskih porodica u Argiruntu (*Quinctii, Metinii, Turcii i Aufidii*), ali i nekih podrijetlom iz podunavskih provincija. Ukapanje je započelo uz sam gradski ulaz i tijekom vremena se proširilo, što dokazuje disperzija novčića pronađenih u nekropoli.¹⁰⁹ S obzirom na nedostatak kovanica iz Dioklecijanova vremena, pretpostavlja se prestanak korištenja nekropole krajem 3. i početkom 4. st.

Netom opisana arheološka građa je nakon završetka istraživanja 1908. prenesena u Arheološku zbirku Obrovac, gdje postaje okosnica tamošnjeg arheološkog postava. U Drugom svjetskom ratu obrovačka je zbirka devastirana, inventarska knjiga izgubljena, a preostali materijal je 1941. pri transportu u Zadar oštećen i izmiješan.¹¹⁰ Arheološki muzej u Zadru selio se u više navrata, pa je i tada sačuvani materijal dodatno stradao. S obzirom da zapisi o točnom mjestu pronalaska (tj. pripadnost pojedinim grobnim cjelinama) sačuvanih predmeta više ne postoje, danas su obrada i datiranje pojedinih preostalih primjerka mogući samo tipološko-komparativnom analizom.¹¹¹ Objavom

---

¹⁰⁵ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 54–55, 76–88.

¹⁰⁶ ISTI, nav. dj., 1909., str. 97–100; I. FADIĆ, nav. dj., 1995., str. 85.

¹⁰⁷ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 61, O uvozu opeka svjedoče i pronađeni pečati (za pečatiranje keramičkih poklopaca posuda) sa žigom *Q. Clodius Ambrosius*, te jedan s rijetkim žigom *Tib(eri) Vetti Aviti*, koji su po K. Patchu vjerojatno pripadali tvornicama u okolici Akvileje.

¹⁰⁸ ISTI, nav. dj., 1909., str. 60; A. KURILIĆ, *Disertacija*, 1999., 3, spomenik AK 2929.

¹⁰⁹ Grobovi u prvoj trećini nekropole (bliže bedemima) sadržavali su novčiće iz vremena Republike (najstariji komad je jedan denar iz 90. god. prije Krista) i julijevsko-klaudijevske dinastije. Grobovi u sredini sadržavali su kovanice Flavijevaca i Antonina, dok su u posljednjem dijelu pronađeni novčići uglavnom iz 3. stoljeća.

¹¹⁰ M. SUIĆ, nav. dj., 1981., str. 21.

¹¹¹ I. FADIĆ, nav. dj., 1986., str. 8–9.

rezultata svojih istraživanja M. Abramić i A. Colnago opisali su i donijeli fotografije nekih najvrjednijih nalaza i tako ih barem dijelom spasili od uništenja i zaborava.¹¹²

Od antičkih nalaza iz Starigrada moramo spomenuti 5 brončanih figura, pronađenih još u 19. stoljeću u okolici Starigrada koje spominju neki stariji autori, a danas se nalaze u Beču.¹¹³ Brončane figure pripadaju jednoj istoj grupi koja je, sudeći po glatkoj stražnjoj površini s kukom (koja je bila pričvršćena za jedan veći, blago zaobljeni predmet), činila pektoralni ornament poprsja monumentalne statue konja.¹¹⁴ Svih 5 figura (kao i jedna nepoznatog porijekla iz Carskog muzeja u Beču koja po prikazu, stilu, tehničkoj izvedbi i materijalu vjerojatno pripada ovoj grupi) prikazuju prizor iz ratova s barbarima, na kojoj je središnji prikaz cara na propinjućem konju i pobijeđeni barbari podno njega. Grupa brončanih figura nije cjelovita i vjerojatno nedostaju dvije figure. Prikaz je pun života, likovi su izraženih crta lica i detalja koje E. Sacken po karakteristikama i umjetničkoj obradi datira u 3. stoljeće.¹¹⁵ S obzirom da potječu iz okolice Starigrada, ove figure svjedoče o postojanju monumentalne statue negdje na području Argirunta.

7. ANTIČKA LUKA I GOSPODARSTVO

Bogatstvo i raznolikost pronađenih grobnih priloga sugerira da su se stanovnici antičkog Argirunta osim kopnenom trgovinom, bavili i pomorstvom koje im je omogućilo trgovačke kontakte s gotovo cijelim prostorom tadašnjeg rimskog Sredozemlja (Apeninski poluotok, Egipat, Sirija, Cipar), a posebno s Akvilejom.

S obzirom na dokaze o pomorskoj djelatnosti stanovnika, sasvim sigurno je grad imao luku s operativnom obalom. Antička luka vjerojatno se nalazila na prostoru nekadašnje uvale koja je gradu davala poluotočni oblik. Danas je taj prostor nasut izgradnjom Jadranske magistrale, no u antičko doba mogao je služiti kao pogodno pristanište i mjesto za sidrenje brodica. S obzirom da do sada ne postoje dokazi o povezanosti rimskih priobalnih gradova (*Argyrintum*, *Vegium*, *Ortopla*, *Lopsica*, *Senia*...) uzdužnom kopnenom cestom, vjerojatno je sva trgovina išla Velebitskim kanalom tj. plovidbenim pravcima na jednu stranu kroz Masleničko ždrilo, prema Novigradskom, Karinskom moru i dalje, rijekom Zrmanjom prema unutrašnjosti;

---

¹¹² S obzirom da su rezultati istraživanja nekropole objavljeni na njemačkom jeziku davne 1909. godine, na ovaj smo ih način probali donekle približiti i domaćem čitateljstvu.

¹¹³ Eduard SACKEN, *Neuere Erwerbungen der Antikensammlung des A. h. Kaiserhauses, Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich*, 3, Beč, 1879., str. 142–143; F. BULIĆ, *Figure di bronzo trovate a Starigrad di Obbrovazzo, ora a Vienna, Bulletino di archeologia e storia Dalmata*, 1, Split, 1879., str. 188–189.

¹¹⁴ E. SACKEN, *Neuere Erwerbungen der Antikensammlung des A. h. Kaiserhauses, Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich*, 3, Beč, 1879., str. 142–143. U muzeju u Bresci nalazi se jedna vrlo slična grupa koja je bila pričvršćena na brončano poprsje monumentalnog konja, a ukrašavala je Vespazijanovu palaču u Bresci.

¹¹⁵ ISTI, nav. dj., 1879., str. 143.

prolazom kroz Ljubačka vrata prema Ninu, Zadru i zadarskom otočju, te Velebitskim kanalom prema podvelebitskim gradovima, Kvarneru i dalje prema Akvileji.¹¹⁶ Glavnina pomorskog prometa između Dalmacije i Istre išla je vanjskom stranom sjevernodalmatinskih otoka Cresa i Lošinja, a plovidbeni put jugoistočnim dijelom Velebitskog kanala bio je od lokalnog značaja. Tome su pridonosili i nepovoljni vjetrovi, a pogotovo nepredvidiva i ponekad olujna bura, karakteristična za podvelebitski prostor.

Podmorski nalazi antičkih brodoloma i rimskog materijala koji sugeriraju plovidbu Velebitskim kanalom u antičko doba, rijetki su i nedovoljno istraživani, a nalazišta su obično dijelom opljačkana. Sva dosadašnja istraživanja podmorja Velebitskog kanala većinom su bila usmjeravana na njegov sjeverni dio i područje Kvarnera. Podmorje Starigrada vrlo je slabo istraživano, a u njegovoj okolici ubicirano je tek par (većinom opljačkanih) nalazišta i pojedinačnih nalaza iz rimskog doba.

Arheološkim rekognosciranjem podmorja uvale Šilježetarica (Jovića uvala) 5 kilometara udaljene od Starigrada, 1996. godine ustanovljeni su ostatci nekadašnjeg antičkog brodoloma na dubini od 28 metara (karta 1). Arheološka istraživanja provedena su iduće godine pri čemu je uočeno da je lokalitet opljačkan. Prema informacijama, s lokaliteta je odnešeno trideset cjelovitih amfora.¹¹⁷ Istraživanjima su pronađena četiri primjerka amfora tipa Lamboglia 2, koje se datiraju u razdoblje od druge polovice 2. st. pr. Kr. do prve polovice 2. st. nakon Krista (T. IV).¹¹⁸ Nalazište je nekoć bilo puno bogatije, tj. očuvanije, međutim, godinama je s njega pljačkan arheološki materijal pa su istraživanjima spašeni samo ostatci nekoliko amfora. Po kazivanju mještana, na rtu iduće uvale Kusača također je nalazište amfora, ali ovaj mogući lokalitet još nije arheološki ubiciran pa takve tvrdnje trebamo uzeti s oprezom. Uvale Šilježetarica i Kusača vjerojatno su služile kao pristaništa trgovačkih brodova obližnjeg lokaliteta Sv. Trojice (gdje su također pronađeni ulomci amfora Lamboglia 2, amfora grčko-italskog tipa i helenističke keramike),¹¹⁹ odakle je išao trgovački i stočarski kopneni put prema poljima Malo i Veliko Rujno, velebitskom nadgorju i Lici.

---

¹¹⁶ Smiljan GLUŠČEVIĆ, Podmorska topografija velebitskog primorja u antici, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad–Paklenica, 1995., str. 237–238; Z. BRUSIĆ, Problem plovidbe Jadranom u prethistoriji i antici, *Pomorski zbornik*, 8, Zadar, 1970., str. 551–559; Mario JURIŠIĆ, Arheološka istraživanja na Krku, Rabu, Pagu i otocima Hrvatskog primorja, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 13, 1989., str. 103–110.

¹¹⁷ Četverodnevno podmorsko istraživanje uvale Šilježetarica proveo je u svibnju 1997. g. voditelj Odjela za podmorsku arheologiju Arheološkog muzeja u Zadru dr. Smiljan Gluščević. Arheološki materijal, pronađen istraživanjima, danas se čuva u Arheološkom muzeju u Zadru pod inv. br. 112, 113, 114, 115. Ovom prilikom zahvaljujemo dr. S. Gluščeviću na susretljivosti i dopuštanju objave materijala. Otkriće brodoloma popratio je lokalni *Zadarski list*, Zadar, 15. svibnja 1997., str. 31.

¹¹⁸ A. STARAC, Morfologija sjevernojadranskih amfora: primjeri iz Istre, *Diadora*, 16/17, Zadar, 1995., str., 135–162; N. CAMBI, Anfore romane in Dalmazia, *Anfore romane e storia economica: un decennio di ricerche*, Atti del colloquio di Siena 1986., Rim, 1989., str. 311–323.

¹¹⁹ M. DUBOLNIĆ, nav. dj., 2006., str. 12–14, T. V a/b.

Ostatci rastresenog antičkog materijala (ulomci tegula, imbreksa i amfora) i zidova¹²⁰ nalaze se pod morem u okolici crkve sv. Jurja u Rovanjskoj (karta 1). Oni ukazuju na postojanje antičkog objekta, možda *villae rusticae* ili nekog manjeg naselja, na pogodnom mjestu uz more, nedaleko od Argirunta.¹²¹

Ostatci rimskih zidova pod morem spominju se i u podmorju Selina, na rtu Pisak,¹²² međutim tek arheološkim rekognosciranjima trebalo bi ustanoviti njihovu funkciju i karakter (karta 1). Nalazi nekoliko primjeraka amfora tipa Lamboglia 2 potječu iz obližnjeg Ražanca, no nemamo poblizih obavijesti o okolnostima njihova pronalaska.¹²³

Na jugoistočnoj strani otoka Paga, nedaleko rta Santiš, postojalo je nalazište amfora koje je također opljačkano. Desetci amfora sjevernoafričkog porijekla iz 3. ili 4. stoljeća (Dressel 27), dospjelih u Arheološki muzej u Zadru putem otkupa, vjerojatno potječu s tog nalazišta.¹²⁴ U uvali Vlaška mala na Pagu također su pronađeni dobro očuvani ostatci brodoloma manjeg trgovačkog broda s teretom amfora tipa Lamboglia 2.¹²⁵

Svi ovi nalazi su sporadični i rijetki i ne pružaju potpunu sliku o stanju podmorja u okolici Starigrada. Mnogo učestaliji su nalazi antičkih brodoloma (uvala Dražica kod Donjeg Starigrada, rt Glavina na otoku Rabu) te ostataka arhitekture antičkih luka i pojedinačnih nalaza amfora, ubiciranih na raznim podvodnim lokalitetima sjevernog dijela velebitskog kanala, kao npr. u gradskom kupalištu u Senju, uvali Kalić, Sv. Jurju (luka antičke Lopsike), uvali Jablanova kod Sv. Jurja, Lukovačkim gredama nedaleko Lukova, uvali Javorina kod Prizne, uvali Cesarica i Baškoj dragi nedaleko od Karlobaga, itd.¹²⁶

Iako rijetki, ovi podmorski lokaliteti svjedoče o pomorskim trgovačkim putovima i doticajima podvelebitskih naselja s obližnjim otocima i lukama jadranskih i sredozemnih gradova. Trgovački brodovi dovozili su robu do priobalnih središta i

---

¹²⁰ Ostatke zidova nedefiniranih građevina (rađenih od obrađenog kamenja povezanog žbukom) nalazi se i na kopnu, uz obalu, južno od crkve sv. Jurja. Na tom dijelu se danas nalaze zapušteni vrtovi i suhozidne ograde pa se zidovi mogu pratiti samo u tragovima.

¹²¹ S. GLUŠČEVIĆ, Podmorska topografija velebitskog primorja u antici, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad–Paklenica, 1995., str. 239.

¹²² B. NEDVED, Srednje i južno velebitsko primorje u rimsko doba, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad–Paklenica, 1995., str. 224.

¹²³ S. GLUŠČEVIĆ, nav. dj., 1995., str. 239.

¹²⁴ ISTI, nav. dj., 1995., str. 239.

¹²⁵ Irena RADIĆ ROSSI, *Skriveno blago Novalje*, Zagreb, 2004.

¹²⁶ A. GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice I, *Senjski zbornik*, 2, Senj, 1966., str. 388; M. JURIŠIĆ, Arheološka istraživanja na Krku, Rabu, Pagu i otocima Hrvatskog primorja, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 13, 1989., str. 103–110; Dasen VRŠALOVIĆ, Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana, *Doktorska disertacija*, Zagreb, 1979., str. 345–356.

rimskih podvelebitskih gradova, odakle bi se kopnenim putovima prebacivala do naselja na većoj nadmorskoj visini i dalje prema unutrašnjosti.

S obzirom da je najbliža rimska prometnica išla preko prijevoja Mali Halan za Liku, Argirunt nije bio cestovno povezan niti s jednim većim rimskim središtem. Sva trgovina išla je morskim putom do luke i dalje, utabanim stočarskim putovima prema zaleđu. Zaleđe Argirunta ispresijecano je mrežom uzdužnih i poprječnih stočarskih i trgovačkih komunikacija koje su povezivale taj kraj u jednu međuovisnu zajednicu.¹²⁷

Stanovnici naselja na velebitskoj primorskoj padini intenzivno su se bavili stočarstvom, a stoku i stočarske preradevine zamjenjivali su za ostale potrebne proizvode. Blizina šumskih prostranstava oko kanjona Male i Velike Paklenice (koja su nekad bila mnogo gušća i raširenija) omogućila im je sječu šume i trgovinu drvnom sirovinom (posebno traženom za izgradnju brodova i dijelova broda) i izlučevinama drveta (paklina, luč) što im je i donijelo prosperitet. Bitan čimbenik razvoja gospodarstva bila je i trgovina solju kojom su oskudijevali krajevi bez mora ili prirodnih ležišta kamene soli. Na obalnom području obližnjih otoka (Rab, Pag) te kopna zadarskog zaleđa (Ljubač, Rtina, Nin itd.) postojale su solane koje su proizvodile veće količine soli. Ona bi se zatim usmjeravala prema obližnjim središtima, a od njih kopnenim putovima prebacivala u zaleđe, sve do panonskih i podunavskih provincija. Solane su donosile značajnu financijsku dobit jer je sol bila tražena u svim stočarski orijentiranim područjima (konzervans za stočne viškove, ljudska i stočna prehrana) pa su se naselja na mjestima proizvodnje ili uz trgovačke putove okoristila trgovinom i prerasla u središta, odnosno gradove.¹²⁸ U razdoblju rimske vladavine takvom razmjenom osobito su prosperirali neki podvelebitski gradovi, a među njima svakako i Argirunt.

8. NESTANAK GRADA

Mirnodobno razdoblje rimske vladavine pogodovalo je razvoju trgovine pa Argirunt postaje općinsko središte s municipalnim statusom, što se očituje i u samom izgledu grada. Grad dobiva bedeme i kule te standardnu rimsku unutrašnju podjelu po ortogonalnoj shemi sa značajnim građevinama poput foruma, a vrlo vjerojatno i hrama. Na istočnom izlazu iz grada, uz glavnu gradsku cestu, razvija se nekropola čiji nalazi iz preko 400 paljevinskih grobova dokazuju vrhunac moći grada od sredine 1. do druge polovice 2. stoljeća. Najmlađi nalazi iz grobova ukazuju na opadanje prosperiteta krajem 3. i početkom 4. stoljeća pa se pretpostavlja da nakon tog vremena ukopi nisu bili vršeni.¹²⁹ S obzirom da kontinuiranost ukapanja na nekropoli ukazuje na kontinuiranost

---

¹²⁷ M. DUBOLNIĆ, nav. dj., 2006., str. 27–29.

¹²⁸ M. ZANINOVIĆ, Stanovništvo velebitskog podgorja u antici, *Senjski zbornik*, 10–11, Senj, 1984., str. 31; ISTI, Sol u antici naše obale, *Od Helena do Hrvata, Zagreb*, 1996., str. 398–399; M. DUBOLNIĆ, nav. dj., 2006., str. 29–31.

¹²⁹ I. FADIĆ, Stari grad u antici, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad–Paklenica, 1995., str. 235.

života u gradu, vjerojatno je početkom 4. stoljeća život u gradu prestao. O razlozima nestanka života na tom mjestu danas postoje razne pretpostavke.¹³⁰

Već u drugoj polovici 2. i početkom 3. stoljeća (uslijed prvih provala germanskih naroda na granice Rimskog carstva) prekinuta je stoljetna *pax Romana*, a u nadolazećim razdobljima Carstvo potresa teška ekonomska kriza koja se ponajviše odražava na egzistenciju gradova. Uslijed pogoršavanja gospodarskih prilika na prostoru cijelog Carstva dolazi do opadanja intenziteta trgovine (novac se kvari, javljaju se oblici prirodne privrede itd.) i degradacije gradske autonomije (magistrature postaju teret, uvode se razni novi nameti itd.), što neki gradovi nisu uspjeli preživjeti. Možda se upravo zbog nemogućnosti ostvarenja svojih interesa i egzistencije, uslijed zamiranja gradske trgovine stanovništvo postupno iseljava iz Argirunta i zauzima povišene položaje u okolici grada gdje se okreće drugačijim oblicima ekonomije, istim kao i prije osnutka grada.

Možda je razlog nestanka grada ipak neka prirodna katastrofa (zaraza) ili iznenadno razaranje (potres) početkom 4. stoljeća. Postoji također mogućnost da je zbog promjene načina sahranjivanja (inhumacija umjesto incineracije) ili zbog nekih drugih razloga, došlo do dislokacije nekropole na drugo mjesto te da grad egzistira i kasnije, kroz kasnoantički period. Prostor gradske nekropole istraživanjima 1908. godine nije cjelovito istražen jer se i danas prilikom raznih građevinskih zahvata u Starigradu, na tom prostoru pronalaze ostatci grobova (sl. 6).¹³¹ Da je nekropola ranije u cijelosti istražena, možda bi prije devastacije novijim gradnjama otkrila postojanje starijih liburnskih ili, eventualno, mlađih kasnoantičkih grobova i na taj način pomogla u rješavanju nedoumica oko kontinuiranosti naseljavanja grada. Konačan zaključak ipak ćemo prepustiti budućim arheološkim istraživanjima koja bi sasvim sigurno trebala dati odgovor na mnoga pitanja i nepoznanice vezane uz nastanak grada i njegovo trajanje.

U kasnijim razdobljima rimska država nestaje pod najezdom barbarskih naroda, a u 6. stoljeću provincija Dalmacija osvojena je od strane istočnogotskih osvajača. Da utvrdi svoje posjede na istočnoj jadranskoj obali i osigura plovidbeni put prema posjedima u sjevernoj Italiji sa središtem u Raveni, nakon pobjede nad Ostrogotima aktualna bizantska vlast za vladavine Justinijana (527.–565.) duž čitave istočne jadranske

---

¹³⁰ M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, nav. dj., 1909., str. 53–54; M. ZANINOVIĆ, Stanovništvo velebitskog podgorja u antici, *Senjski zbornik*, 10–11, Senj, 1984., str. 39; M. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1992., str. 112–113; I. FADIĆ, nav. dj., 1995., str. 235.

¹³¹ Prema kazivanju mještana Starigrada, pri raznim gradnjama i obradama vrtova kroz duži vremenski period (nakon istraživanja nekropole 1908. godine) pronalazeni su razni nalazi: keramičke posude, staklo, raznovrsni nakit, novčići itd. Mještani gosp. I. Marasović dao nam je na uvid nešto arheološkog materijala pronađena novijom gradnjom kuća na potezu nekadašnje rimske nekropole, poviše današnje magistralne ceste. Materijal pripada antičkom razdoblju, a sastoji se većinom od uništenih urni, ulomaka raznih posuda i tegula. Po pričanju gosp. Marasovića, prilikom gradnji su pronađeni ulomci stakla te ostatci kosti, koji se nisu sačuvali.

obale podiže niz obrambenih utvrda.¹³² Dosadašnja arheološka istraživanja i rekognosciranja utvrdila su takve obrambene objekte na obali i otocima, na potezu od Mljeta do Brijuna. Na prostoru velebitskog podgorja nalazimo značajan broj utvrda tipa *castrum*,¹³³ podignutih na pogodnim strateškim položajima radi nadzora plovidbe između kopna i otoka, uz početke putova prema glavnim prijevojima u zaleđu, a vrlo dobro vizualno komuniciraju međusobno kao i s okolnim područjem.

U nešto mlađem kasnoantičkom razdoblju, dakle ovo područje ponovno dobiva na strateškom značenju, pa na kopnenoj udaljenosti od oko 15 km između Modriča i Tribnja Šibuljine nastaju dvije utvrde, jedna na obroncima Gradine oko crkve sv. Trojice i druga na rtu Gradina, poviše Modriča.

Ova dva lokaliteta nastaju na značajnim strateškim punktovima za nadzor plovidbe Velebitskim kanalom, na mjestima ranijih prapovijesnih utvrđenih naselja – gradina. U nesigurnom razdoblju kasne antike oni postaju čimbenik sigurnosti koji privlači okolno stanovništvo i kao takvi središta čitavog područja nekadašnjeg rimskog grada.

S obzirom da su ove utvrde već spominjane u literaturi,¹³⁴ donijet ćemo samo neke njihove karakteristike, uočene obilaskom terena.

Kastrum na rtu Gradina uz zaseok Modrič nastao je na zaravnjenoj kosini – platou nekadašnje liburnske gradine, uz početak prapovijesnog kopnenog puta prema velebitskom zaleđu (karta 1–19). Ostatci nekadašnje utvrde danas su dobro uočljivi u vidu solidno očuvanih zidova koji zatvaraju objekt, oblika nepravilnog trapezoida, orijentirana po dužini u smjeru zapad – istok (sl. 18/1, 2).¹³⁵ Ostatci zidova uočavaju se mjestimično u visini 1,5–2,5 metra i širini od 2 metra. Građeni su od redova pravilno poslagana obrađena kamenja, čvrsto povezana žbukom. Unutar perimetara opisivanog objekta nalaze se vidljivi ostatci ruševina većeg broja građevina. Na istočnim i zapadnim kutovima utvrde i po sredini sjevernog i zapadnog bedema, s vanjske strane uočavaju se

---

¹³² Ivo GOLDSTEIN, *Bizant na Jadranu*, Zagreb, 1992., str. 29–60.

¹³³ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 20–21; Zlatko GUNJAČA, Kasnoantička fortifikacijska arhitektura na istočnojadranskom priobalju i otocima, *Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije*, 22, Novi Sad, 1986., str. 124–134; M. GLAVIČIĆ, Fortifikacije na primorskom obronku Velebita između Senja i Karlobaga, *Histria antiqua*, 7, Pula, 2001., str. 208–211; Ivo PETRICIOLI, Castrum Liube (Neistraženi arheološki lokalitet), *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, 13, Split, 1983., str. 117–122; Miljenko DOMJAN, Ostatci utvrde Sv. Damjana u Barbatu na otoku Rabu, *Diadora*, 14, Zadar, 1992., str. 325–344; Z. BRUŠIĆ, Kasnoantička utvrđenja na otocima Rabu i Krku, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 13, Zagreb, 1989., str. 111–119; Željko TOMIČIĆ, Tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva na sjevernom hrvatskom primorju, *Zbornik – Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije*, Pedagoški fakultet, Rijeka, 1993., str. 93–96.

¹³⁴ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 20–21; Ž. TOMIČIĆ, Materijalni tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva u Velebitskom podgorju, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, ser. 3, br. 23, Zagreb, 1990., str. 141–147; Radimir JURIC, Srednjovjekovni spomenici u velebitskom Podgorju, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad–Paklenica, 1995., str. 245–246. M. DUBOLNIĆ, nav. dj., 2006., str. 12–14, 22–23.

¹³⁵ Objekt je dimenzija oko 160 (sjeverni i južni bedem) x 105 x 70 metara.

ostatci 5 obrambenih kula različitih dimenzija (otprilike 7 x 6 ili 6 x 6 metara) koje su ojačavale utvrdu, a tipičan su element takvih kasnoantičkih objekata. Na vanjsku stranu južnog bedema¹³⁶ naslanjaju se ostatci zidova manje pravokutne prostorije nepoznate namjene. S vanjske strane, uz jugoistočni zid utvrde nalazi se objekt kružnog oblika (promjera 7,5 metara), s kružnim otvorom po sredini, a vjerojatno je služio kao bunar ili neka vrsta vodospreme utvrde.¹³⁷ Na padinama uokolo perimetara ranobizantske utvrde uočavaju se ostatci suhozidnih ruševina koje vjerojatno pripadaju bedemu i ostacima nastambi nekadašnjeg liburnskog naselja (sl. 18/3). Na prostoru unutar utvrde i na padinama brijega uočavaju se ulomci grube prapovijesne keramike te one, nešto mlađe, vjerojatno antičke i kasnoantičke, koji svjedoče o kontinuiranosti naseljavanja lokaliteta. Smještaj na povišenom položaju isturenog rta uz obalu omogućavao je dobar vizualan pregled okolice i plovidbenog puta kroz Masleničko ždrilo prema Novigradu, Karinu i rijeci Zrmanji, prolazu prema Ljupču i Zadru te dalje duž sjeverne obale otoka Paga.¹³⁸ Pogodne uvale oko Modriča omogućavale su sidrenje brodova, a zidovi u moru uz obližnju uvalu Tanki rt možda pripadaju ostacima nekadašnjeg pristaništa.¹³⁹

Na otprilike 15 kilometara udaljenosti sjeverozapadno od kastro na Gradini Modrič nalazi se još jedna utvrda locirana oko današnje crkvice Sv. Trojice na prostoru između Šilježetarice i Tribnja Šibuljine (karta 1–20). Utvrda je nastala nešto niže na obroncima prapovijesnog naselja Gradina, na nadmorskoj visini od 60 metara iznad mora. Položaj je dobio ime Sveta Trojica po crkvi koja je i danas u funkciji kao grobna kapela stanovništva Šibuljine i okolnih zaseoka (sl. 19/2). Utvrdu je rekognosciranjima prvi uočio A. Glavičić i povezao je sa sličnim ostvarenjima ranobizantskog vojnog graditeljstva na našoj obali i otocima.¹⁴⁰

Zidovi utvrde nepravilnog su skoro pravokutnog tlocrta (dimenzija oko 170 x 130 metara) i još su danas vrlo dobro uočljivi. Dijelovi bedema utvrde djelomično su devastirani nedavnom izgradnjom makadamskog puta preko perimetara lokaliteta.¹⁴¹ Sjeverni bedem je vrlo dobro očuvan (mjestimično u visini od oko 4 metra) i na njemu se

---

¹³⁶ Na južnom dijelu utvrde bedem je sačuvan u najvećoj visini (od 2.5 metra). Pogledom u tlocrtu uočava se gradnja bedema od dva zasebna pravilna zida međusobno povezana u cjelinu ispunom od manjeg nepravilnog kamenja povezanog žbukom. Na bolje očuvanim dijelovima bedema uočavaju se mali kvadratni otvori korišteni vjerojatno kao utori za grede prilikom gradnje utvrde.

¹³⁷ Objekt je obrastao u raslinje i unutrašnji otvor (promjera 3 metra) je djelomično zatrpan kamenjem, međutim i s vanjske i unutrašnje strane zidova objekta uočavaju se redovi pravilno poslaganog obrađenog kamena istovjetnog gradnji utvrde.

¹³⁸ Ž. TOMIČIĆ, Materijalni tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva u Velebitskom podgorju, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, ser. 3, br. XXIII, Zagreb, 1990., str. 141–142.

¹³⁹ Tanki rt je malo izbočenje uz more na kojem se nalaze ostatci nedefiniranih suhozidnih ruševina, koje se također mogu uočiti za vrijeme oseke te u moru s unutrašnje strane rta. Područje nismo detaljnije obišli jer postoji opravdana opasnost od mina zaostalih iz borbi u Domovinskom ratu.

¹⁴⁰ A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 16–21.

¹⁴¹ O devastaciji lokaliteta Sveta Trojica (Gradina i ranobizantska utvrda na padinama) detaljnije u M. DUBOLNIĆ, nav. dj., 2006., str. 10–14.

s vanjske strane uočavaju ostatci arhitekture kvadratnih obrambenih kula (sl. 19/1).¹⁴² Zapadni zid prati se po gomili urušenog kamenja jer je uništen obrušavanjem kamenja niz liticu Tribanjske drage, dok se na južnim obroncima vanjsko lice zida uočava samo mjestimično u travovima, a ostatak je prekriven zemljom i uništen kasnijim gradnjama (širenjem groblja oko crkvice Sv. Trojice) na tom dijelu lokaliteta. Unutar perimetra utvrde i na obroncima lokaliteta sve do magistralne ceste, uočavaju se ostatci većeg broja ruševnih zidova raznih građevinskih objekata (sl. 19/3). Nedavnom bespravnom gradnjom makadamske ceste preko jednog dijela lokaliteta napravljen je profil u kojem se uočavaju ostatci zidova pojedinih građevina (od pravilno poslaganog obrađenog kamenja povezanog žbukom i umetnutim tegulama) te veća količina arheološkog materijala (ulomaka amfora, raznih posuda i tegula). Od pregledanog materijala databilno je desetak oboda amfora koji pripadaju tipu Lamboglia 2 i jedan tipa Dressel 6 B koji potječu iz razdoblja antike (od 2. st. pr. Kr. do 2. st. nakon Krista). Izgleda da je na području Tribanjske jaruge (Tribnjina) podno lokaliteta nekoć postojao veći izvor pitke vode (koji je uništen miniranjima prilikom izgradnje jadranske magistrale na tom potezu),¹⁴³ pa je naselje koristilo i tu prirodnu pogodnost koja je vjerojatno bila jedan od razloga spuštanja naseobinskog kompleksa na niže padine lokaliteta tijekom antike.

Površinskim pregledom lokaliteta nismo uočili arheološki materijal iz vremena nastanka utvrde, međutim arheološkim istraživanjima bi se vjerojatno otkrili i takvi materijalni ostatci. Lokalitet Sveta Trojica je jedan veći naseobinski kompleks kojem se može ustanoviti kontinuitet naseljavanja kroz prapovijesno (na povišenom položaju Gradine), antičko i kasnoantičko razdoblje (na nižim padinama lokaliteta oko crkve Sv. Trojice), a možda i kasnije kroz srednji vijek.

Crkvice sa titularom Sveta Trojica (Sveto Trojstvo) mala je jednobrodna građevina smještena s vanjske strane uz južni zid utvrde. Danas je obnovljena i ima funkciju grobne kapele, a potječe vjerojatno iz istog razdoblja kao i kastrum. Na to upućuju neki elementi gradnje crkvice, kao i činjenica da većina dosad istraživanih ranobizantskih utvrda sadrži ranokršćanske kapelice unutar perimetara objekta ili nešto podalje u okolici.¹⁴⁴

---

¹⁴² A. GLAVIČIĆ, nav. dj., 1984., str. 16–21; ISTI, Pregled starokršćanske i ranosrednjovjekovne baštine Like, Podgorja i grada Senja, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003., str. 39–40; Ž. TOMIČIĆ, Materijalni tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva u Velebitskom podgorju, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, ser. 3, br. XXIII, Zagreb, 1990., str. 141–147; R. JURIĆ, Srednjovjekovni spomenici u velebitskom podgorju, *Paklenički zbornik*, Starigrad–Paklenica, 1995., str. 245–246; ISTI, Arheološka baština Starigrada, *II Simpozij etnologa konzervatora Hrvatske i Slovenije (Zaštita i očuvanje tradicijske kulturne baštine)*, Starigrad–Paklenica, 2001., str. 154–156; M. DUBOLNIĆ, nav. dj., 2006., str. 12–14.

¹⁴³ D. PETRIČEVIĆ, *Starigrad–Paklenica*, Zagreb, 1997., str. 139.

¹⁴⁴ A. UGLEŠIĆ, Ranokršćanska arhitektura na području današnje zadarske nadbiskupije, *Edicija Filozofskog fakulteta u Zadru, Monografije*, sv. 3, Zadar, 2002., str. 50–52; M. DOMIJAN, Crkva Sv. Andrije na Vrgadi nakon posljednjih istraživačkih i konzervatorskih radova, *Starohrvatska prosvjeta*, ser., 3, sv., 13, 1983., Split, str. 136.

Ranosrednjovjekovni izvori i nešto kasniji povijesni zemljovid (Ravenat, Gvidon) spominju *civitas Argerunto* (*Argerunton*) za čije postojanje danas nemamo dokaza. Postoje pretpostavke da se Ravenatov *Argerunton* možda nalazio na prije opisanom položaju kod crkve Svete Trojice,¹⁴⁵ ili možda na položaju Gradina poviše Modriča, jer oba kastruma svojim dimenzijama spadaju među veća ostvarenja tog tipa.

Naseljavanjem Hrvata u ranom srednjem vijeku podvelebitski prostor uključen je u županijski sustav starohrvatske države. Iako na ovom području dosad još nisu pronađeni ostatci koji pripadaju najranijem dobu naseljavanja Hrvata na ovim prostorima (kakve nalazimo na ranohrvatskim grobljima u Ninu, Kašiću itd.) to ne znači da ih nije bilo. U tijeku su arheološka istraživanja crkve Sv. Petra u Starigradu koja bi mogla donijeti nova otkrića vezana i uz taj period.¹⁴⁶ U ranom srednjem vijeku naseljava se prostor današnjeg Starigrada, a iz razdoblja predromanike vjerojatno potječu i prve crkve, Sv. Petar u Starigradu te Sv. Juraj u Rovanjskoj.¹⁴⁷

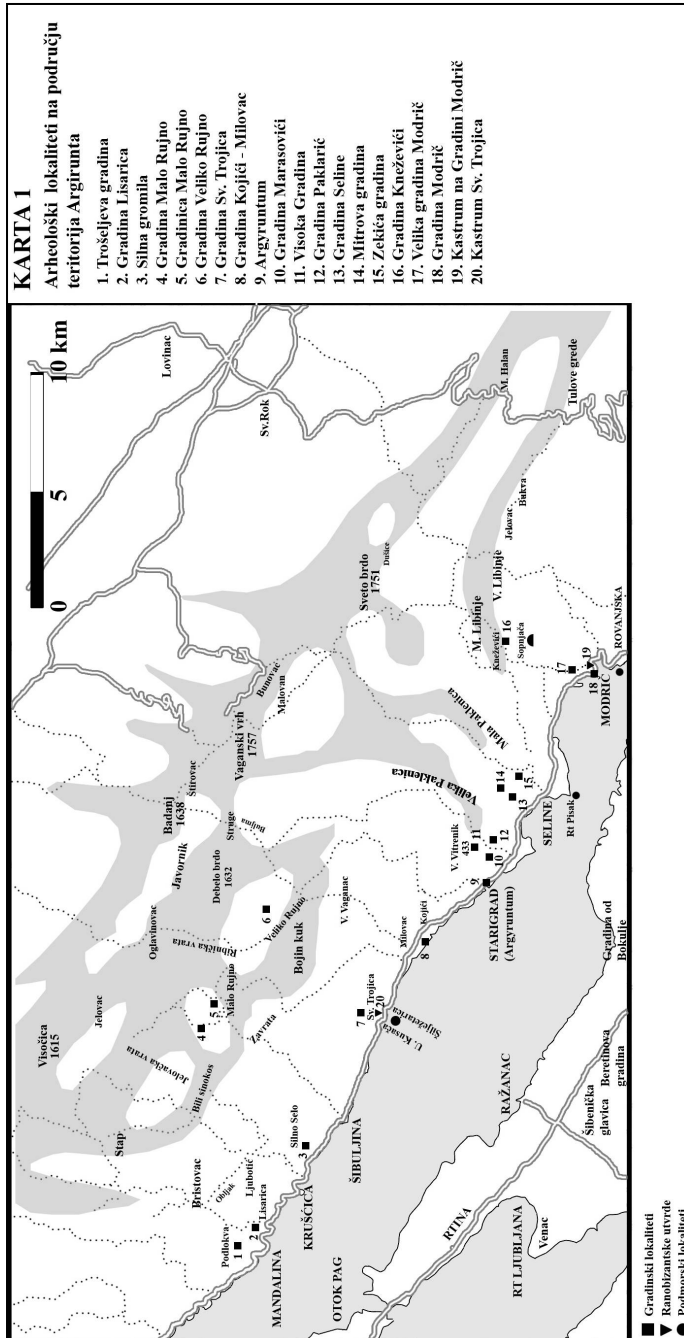
Današnji naziv Starigrad kasnijeg je postanka, a u svom imenu otkriva reminiscenciju na neki stariji grad, tj. na ostatke postojanja nekadašnjeg značajnog rimskog grada kojeg izvori spominju pod imenom *Argyrumtum*. Iako je od njegovih ostataka danas sačuvano vrlo malo, istraživanjem gradske nekropole i perimetara nekadašnjih bedema na vidjelo su izašli ostatci rimskog grada iz vremena njegova vrhunca moći i prosperiteta i na taj nam način omogućili sagledavanje jednog značajnog dijela povijesti ovog prostora.

---

¹⁴⁵ R. JURIĆ, nav. dj., 1995., str. 245–246.

¹⁴⁶ ISTI, nav. dj. 1995., str. 245–253; ISTI, Starigrad – Sv. Petar, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 3, Zagreb, 2001., str. 125–126; ISTI, Starigrad – Sv. Petar, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 1, Zagreb, 2001., str. 87–90; ISTI, Arheološka baština Starigrada, *II Simpozij etnologa konzervatora Hrvatske i Slovenije (Zaštita i očuvanje tradicijske kulturne baštine)*, Starigrad–Paklenica, 2001., str. 156–158; ISTI, Crkva Sv. Petra u Starigradu–Paklenici, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003., str. 649–658; A. GLAVIČIĆ, Pregled starokršćanske i ranosrednjovjekovne baštine Like, Podgorja i grada Senja, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003., str. 40–41, 71–72.

¹⁴⁷ I. PETRICIOLI, Crkva Sv. Jurja u Rovanjskoj, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, 8–9, Zagreb, 1963., str. 177–181; ISTI, *Srednjovjekovnim graditeljima u spomen*, Split, 1996., str. 11–16; R. JURIĆ, nav. dj., 1995., str. 246–252.

Slika 1. Trošeljeva gradina, ostatci bedema prapovijesnog naselja (pogled sa sjevera).

Sl. 2. Gradina Silna gromila, pogled sa sjeverozapada.

Sl. 3. Visoka gradina na Velikom Vitreniku, ostatci bedema (pogled s juga).

Sl. 4. Gradina Kneževići na Malom Libinju, pogled s juga. Poviše kuća Kneževića uočava se profil prapovijesnog naselja nastao gradnjom makadamske ceste.

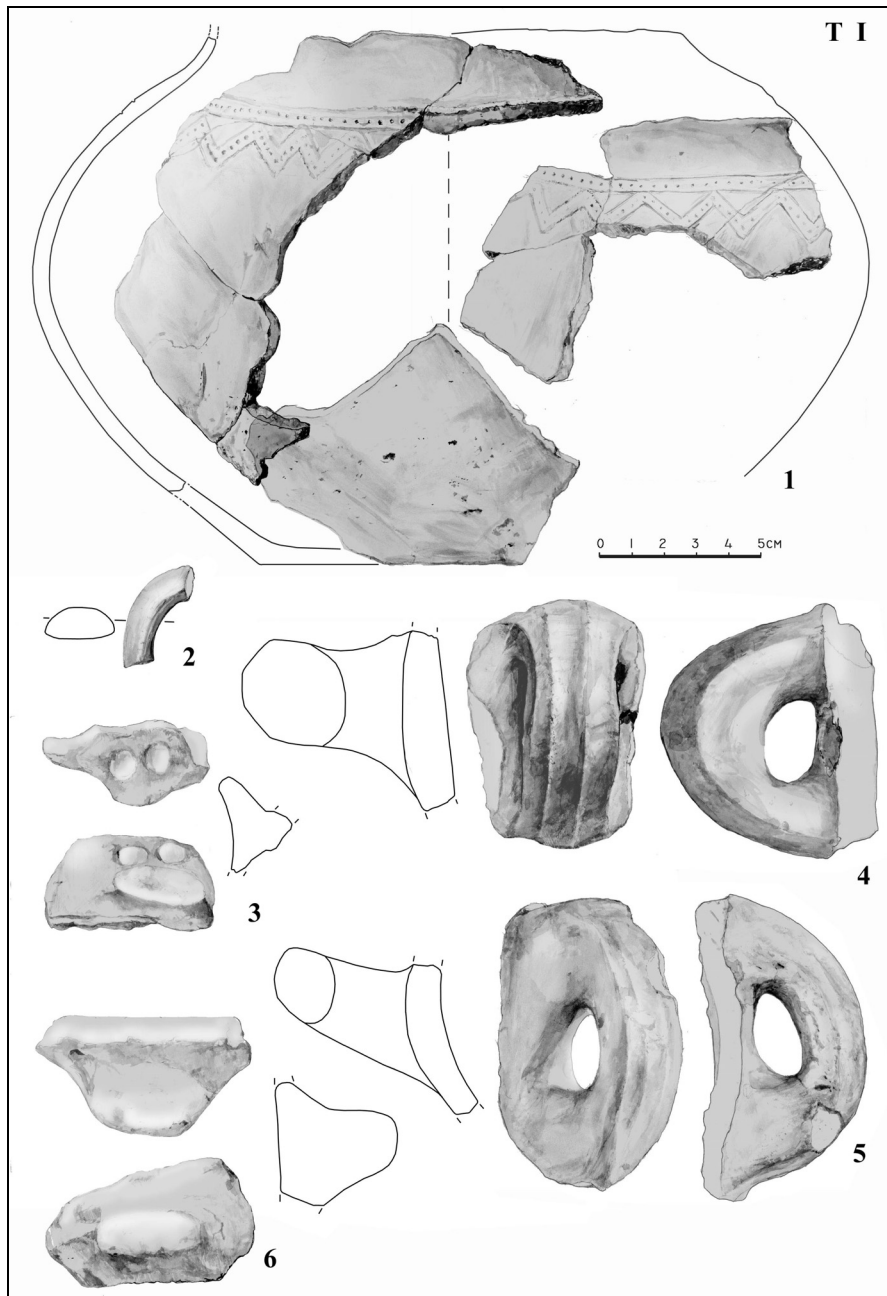

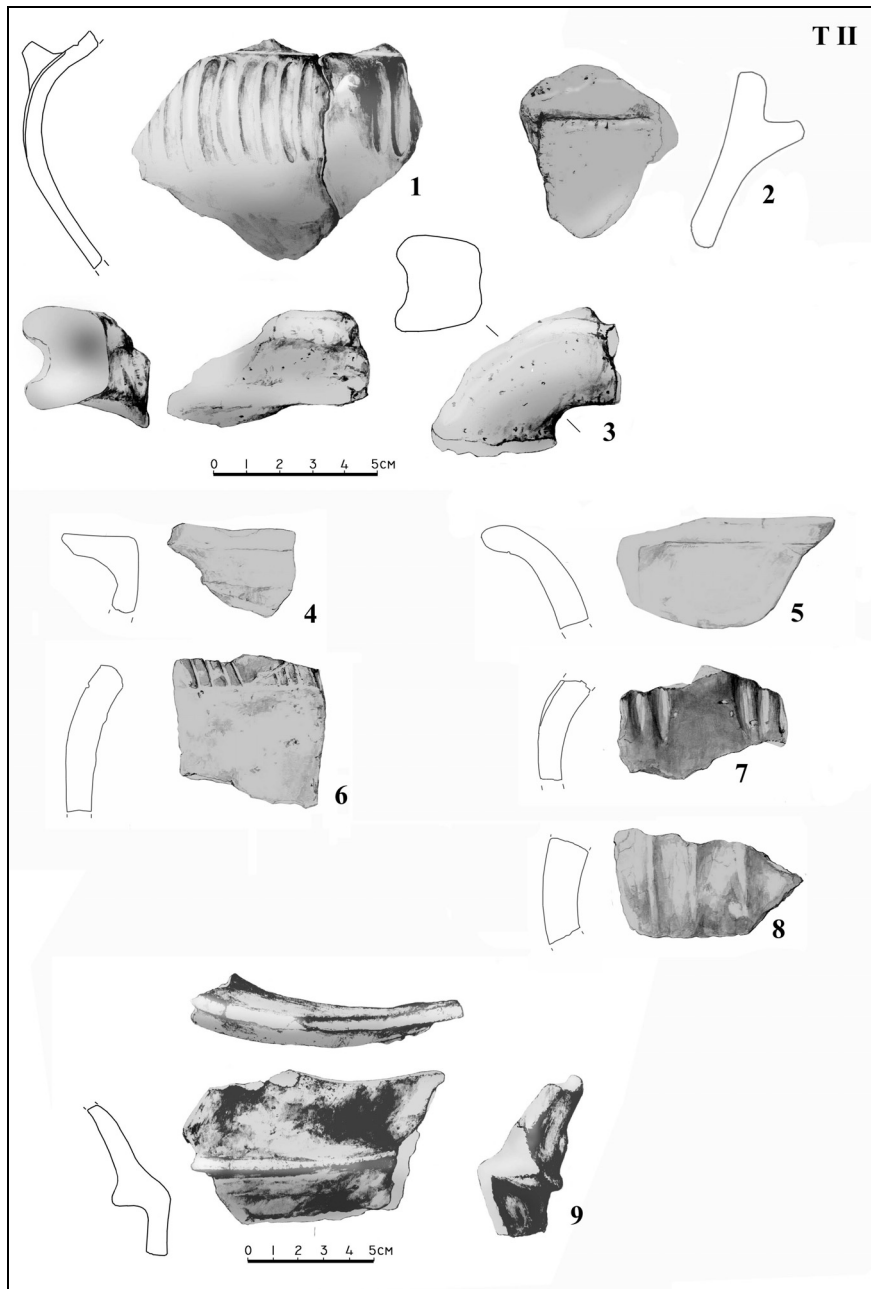

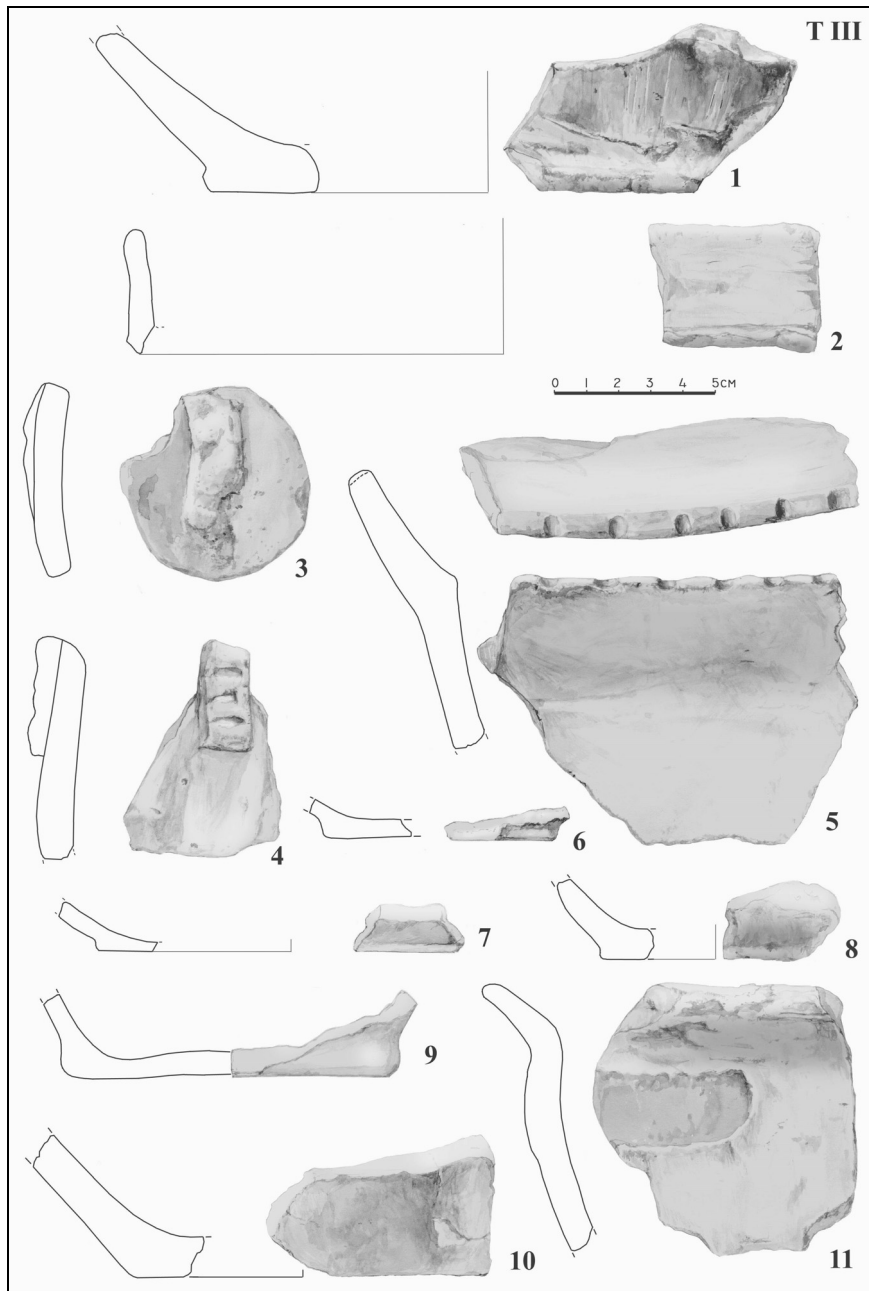
Sl. 5. Gradina Kneževići, profil nastao gradnjom makadamske ceste.

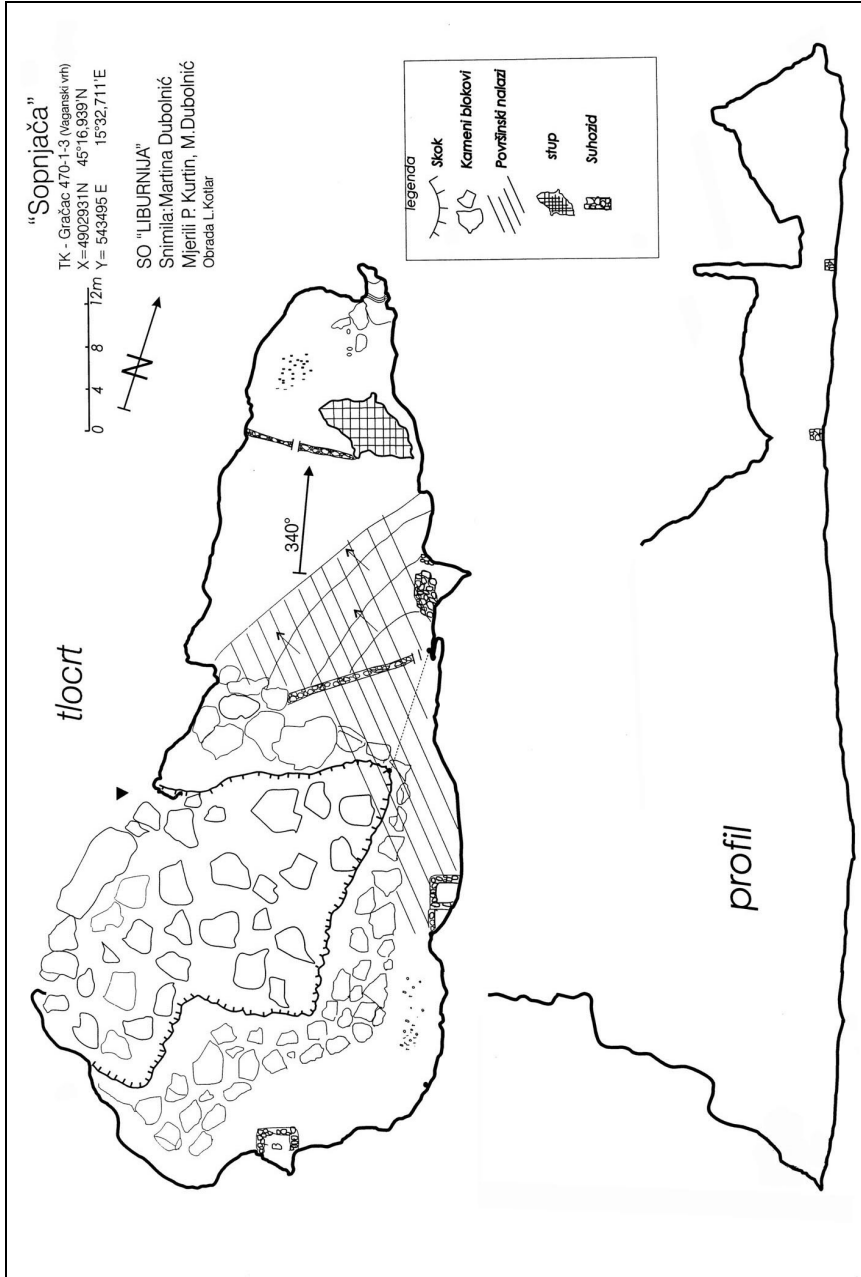

Sl. 6. Arheološki ostatci pronađeni novim gradnjama na prostoru nekadašnje nekropole Argirunta.

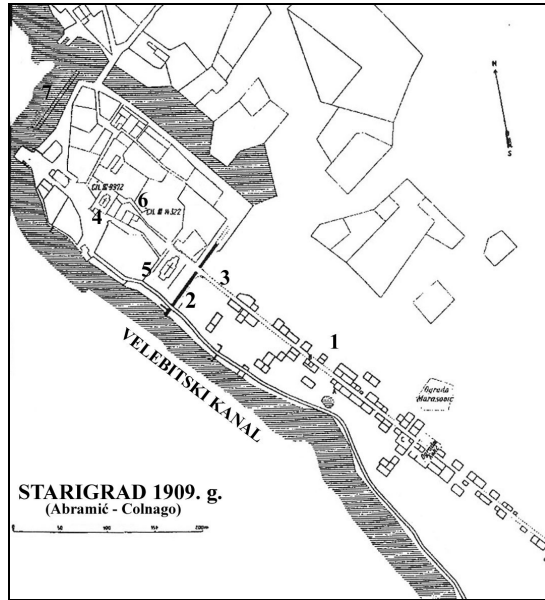

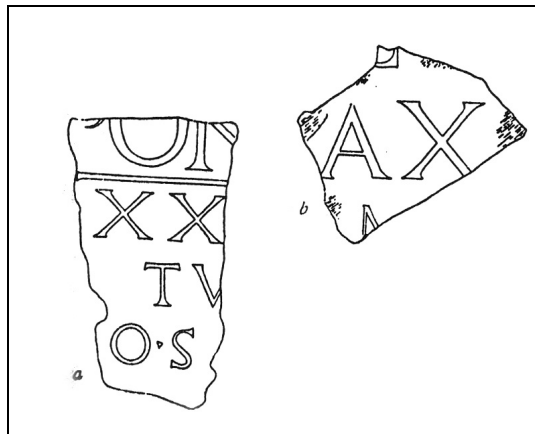

Sl. 7. Topografski prikaz spije Sopnjače.

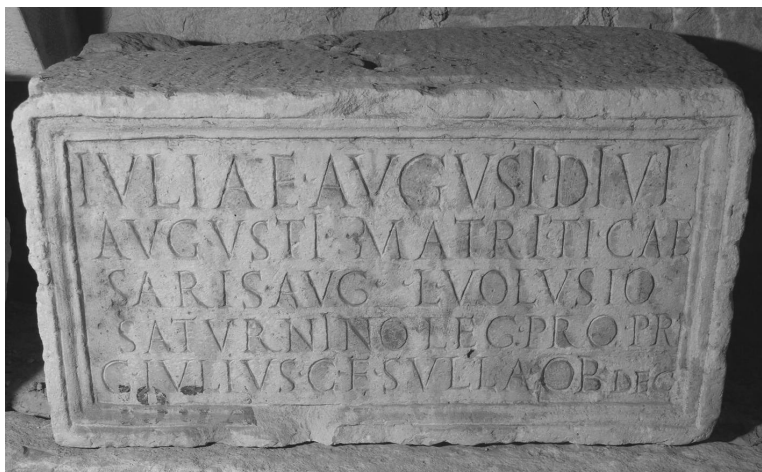
Sl. 8. Tlocrt Starigrada Paklenice početkom 20. st. Posebno su označeni pojedini dijelovi grada: 1. antička nekropola, 2. i 7. rimski bedemi, 3. rimska cesta, 4. kapelica Sv. Jurja, 5. župna crkva Sv. Jurja, 6. mjesto pronalaska epigrafičkih spomenika.

Sl. 9. Ulomci rimskog natpisa o gradnji gradskih bedema iz Starigrada Paklenice (ABRAMIĆ – COLNAGO, 1909.).

Sl. 10. Rimski natpis iz Starigrada Paklenice, danas u Arheološkom muzeju u Zadru.

Sl. 11. Natpis podignut u čast carice Livije Auguste, pronađen u okolici Starigrada Paklenice, danas u Arheološkom muzeju u Splitu (foto. M. Glavičić).

Sl. 12. Današnji centar Starigrada Paklenice, pogled sa sjevera.

Sl. 13. Kameni ulomak s dvostruko profiliranim poljem
uzidan kao dio grobne arhitekture unutar crkvice Sv. Jurja.

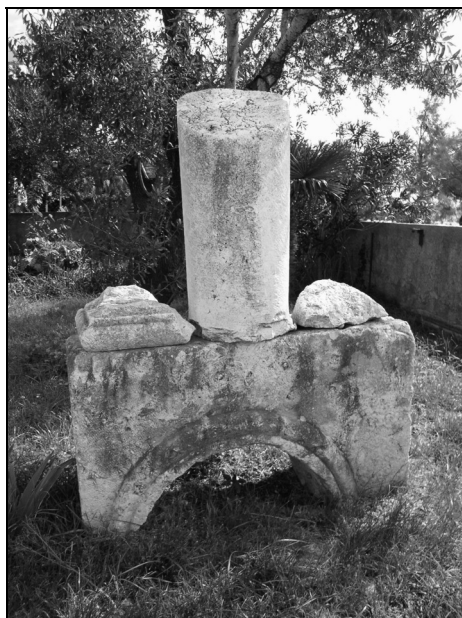
Sl. 14. Ulomak trabeacije monumentalne građevine, uzidan kao spolija u pročelje crkvice Sv. Jurja u Starigradu.

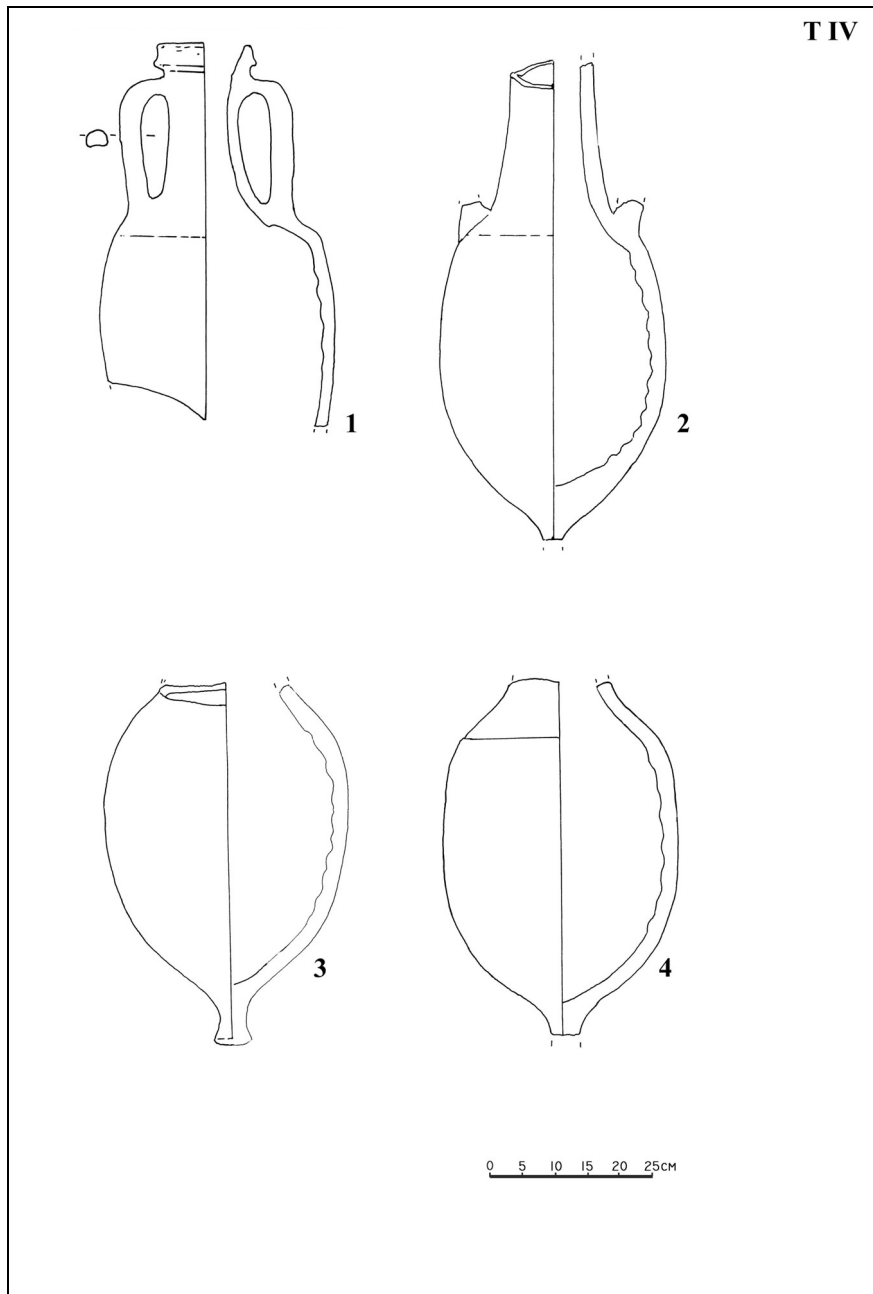
Sl. 15. Ulomak stupa (baza i dio tijela) u dvorištu Obitelji Katalinić (Starigrad Paklenica).

Sl. 16. Ostatak rimskog zida pod morem (južna obala Starigrada Paklenice).

Sl. 17. Arhitektonski ulomci izloženi u vrtu obitelji Katalinić (Starigrad Paklenica).

Sl. 18. Zračni snimak lokaliteta Gradina poviše zaseoka Modrič: 1.– 2. ostatci zidova ranobizantskog kastruma, 3. ostatci bedema prapovijesne gradine.

Sl. 19. Zračni snimak lokaliteta Sv. Trojica prije devastacije (gradnjom nove makadamske ceste prema V. Ledeniku): 1. ostatci zidova i kula ranobizantskog kastruma, 2. crkva Svete Trojice i pripadajuće groblje, 3. tragovi ruševina raznih građevinskih objekata na padinama lokaliteta, 4. starija makadamska cesta prema crkvi Sv. Trojice.

Martina DUBOLNIĆ: *ARGYRUMTUM* AND ITS TERRITORY IN ANTIQUITY

Summary

The Roman city which is mentioned by writers of Antiquity as *Argyrumtum* was located on the site of the center of today's Starigrad Paklenica on the location known as Punta alongside the shores of the Velebit canal. Findings of epigraphic monuments with inscriptions bearing the name of emperor Tiberius and archeological excavations carried out in 1908 when the city necropolis and a part of the guise of the city wall were discovered confirmed the existence of the Roman city–municipality on this location. On the basis of the results of new investigations, the article sets forth the author's views relating to the beginnings of the pre-Roman *civitas* which, as the later Roman community, encompassed the territory of 18 fort-hill settlements and occupied a surface of about 220–250 square kilometers. The article documents some new pre-historical excavation sites (Trošeljeva gradina, Gradina Silna gromila, seven stone hummocks, the Sopnjača cave) as well as some already registered but insufficiently known localities (Gradina on Veliki Vitrenik, Gradina Kneževići) in the vicinity of the city. The article comes to some conclusions relating to the founding and the urban appearance of the antique city, particularly its center where, on the basis of data from literature and remnants on the ground, it is supposed that a Roman forum and a temple stood. The article sets down also facts about the population, the municipal constitution, the economy and the size of the city territory. On the basis of findings from the city necropolis it is supposed that the city was founded at the beginning of the 4th century. In the vicinity of *Argyrumtum* in late Antiquity two fortresses on the localities of Saint Trojica and Gradina above Modrič were built and these are also documented in the article.

Key words: *Argyrumtum*, Starigrad Paklenica, Antiquity.